

U MOSLAVINI, NA BILO-GORI I U ZAGORJU

MARS U MOSLAVINU

Pet dana je bilo veoma kratko vrijeme da bi se pripremili i štabovi i komande i zatim obavili vojne i političke pripreme boraca i popuna jedinica za predstojeće zadatke. Za starješine, komuniste i skojevce, nije bilo odmora. Zadatak je bio složen i zahtijevao je maksimalno angažovanje. Prvi put je brigada napuštala Slavoniju. Kako će to ljudstvo da primi? U naredbi od 22. 8. 1943. Glavni štab NOV i POH odredio je jasno vojne i političke zadatke Desetoj diviziji NOVH na teritoriji Druge operativne zone.

Vojni zadaci su bili da divizija zauzme veći broj neprijateljevih uporišta i pospješi širenje ustanka, da potpomogne narastanje moslavačkog i kalničkog odreda te stvaranje većih jedinica. Sve zaplijenjeno oružje i oprema i novomobilisani borci ostajali bi u Moslavačkom i kalničkom odredu, a uz to tamo bi bio raspoređen i jedan dio iskusnog kadra.

Politički je trebalo razgoliti izdajničku politiku vodstva HSS, pošto je ono bilo glavna prepreka razvitku NOP-a u Hrvatskoj i šire.¹⁶⁷ tj. bržem i snažnijim učešćem hrvatskog življa u tom kraju u oslobodilačkoj borbi.¹⁶⁸ Veliki broj funkcionera HSS bio je u redovima ustaša, a neki su se solidarisali sa bivšom, izbjegličkom vladom.

¹⁶⁷ Zbornik V tom, knj. 18, dok. 93, str. 293.

¹⁶⁸ Zapisnik sa partijskog savjetovanja Oblasnog komiteta održanog 3—5. 8. 1943, na kojem su bili svi komesari brigada, divizija i njihovi zamjenici, a u ime CK KPH Anka Berus. Pod tačkom 3. savjetovanja razmatrano je i „Stanje u vojsci.” Građa za HIS, knj. 7, dok. 32, str. 94.

Treća grupa se oprijedelila za narodnooslobodilački pokret i stupila u narodnooslobodilačku borbu.

Oni iz HSS koji su stupili u ustaški pokret širili su mržnju među našim narodima i time dokazali da nema razlike između njih i ustaša. Ipak, HSS je imala uticaja na hrvatske mase¹⁶⁹ na terenu na koji je odlazila brigada. Sada je pred brigadom najozbiljniji i najhitniji partijsko-politički zadatak odlučna borba, protiv vodstva HSS u kome je trebalo pokazati maksimalnu odlučnost i elastičnost.¹⁷⁰

Sa istom takvom žestinom valjalo se boriti protiv četničkog pokreta. Zbog nemogućnosti da uništi narodnooslobodilački pokret, okupator je pokušao da organizuje izrode srpskog naroda — četnike i da ih gura u borbu protiv NOV. Četnici su, takođe, pokušali da vežu sudbinu srpskog naroda za sudbinu okupatora.¹⁷¹

Pripreme i pokret brigade¹⁷² nisu smjeli biti improvizacija. Vojne operacije i političko djelovanje morali su biti trajni, s obzirom na značaj narodnooslobodilačke borbe u tim krajevima. Tek pošto bi se razvile i osposobile jedinice Druge operativne zone NOVH,¹⁷³ Deseta divizija je mogla da računa na povratak s tog terena.¹⁷⁴

Najteži je bio sastanak sa jednim brojem starih boraca, ljudi nezalečenih rana koji nisu mogli da izdrže predstojeće napore. Poslije upornog ubjeđivanja, suza, pa

¹⁶⁹ Mile Konjević — O političkim previranjima među pristasa HSS u Slavoniji 1943. Zbornik br. 11/1974, HIS Slavonski Brod.

¹⁷⁰ U Orljavcu je prvih dana septembra 1943. održano savjetovanje korpusa NOVH sa štabovima divizija kojem je prisustvovao član VŠ Milovan Dilas. Tu je između ostalog analiziran boravak 12. divizije u julu 1943. u Žagorju. V tom, knj. 17, dok. 31, 71, 33, 75, 84, 85, 86, 94 i 96 i zadaci 10. divizije. Zbornik, tom IX, knj. 4, dok. 50, str. 271 i Arhiv VII, sig. br. mikrofilm 5-111-116.

¹⁷¹ Uputstvo štaba 2. korpusa NOVH svim komesarima za političku borbu protiv četnika, avgusta 1943. Građa za HIS, knj. 7, dok. 79, str. 246—249.

¹⁷² Naređenje 2. korpusa NOV i POH štabu 10. divizije za pripreme pokreta na sektor 2. operativne zone. Zbornik, tom V, knj. 91, str. 30—35, sig. br. VII-10-1/I, k. 470.

¹⁷³ Brigada „Braća Radić“ formirana je 4. 9. 1943; 2. moslavačka 21. 9. 1943; brigada „Matija Gubec“ 12. 12. 1943; Moslavačka brigada 19. 1. 1944. godine. Vojna enciklopedija, knj. 2, str. 63; Bjelovarski NOP odred formiran je 25. 9. 1943; Zagorski (Krapinski) 5. 10. 1943; Zagrebački 13. 9. 1943. godine. Vojna enciklopedija, knj. 6, str. 665.

¹⁷⁴ Isto kao pod 167.

i protivljenja, i uz pominjanje borbi u kojima su učestvovali, ipak je izdvojen 21. drug i drugarica, iako je štab brigade očekivao da će ih biti više. Svi su željeli da po svaku cijenu idu sa brigadom.

Smatralo se da su uslovi pod kojima će djelovati naše jedinice u Moslavini i Zagorju povoljni. Uspjesi saveznika u Italiji doveli su Italiju pred kapitulaciju. Uspjesi Crvene armije i porazi Nijemaca negativno su se odražavali na moral domobrana i drugih kvislinga. Valjalo je koristiti se i iskustvima Dvanaeste divizije pošto je ona djelovala na tom području u posebnim uslovima i postigla zapažene rezultate.

Da bi brigade mogle da vrše diverzantske akcije, krajem avgusta 1943. štab Drugog korpusa je naredio¹⁷⁵ da se u brigadama formiraju diverzantske i u bataljonima četvrte čete,¹⁷⁶ od kojih će se u datom trenutku obrazovati četvrti bataljon u brigadama. Pošto se stalno javljala potreba za sve većim brojem nižeg kadra — komandira vodova i odjeljenja, pri štabu brigade se osnivaju i tečajevi za vodnike i desetare.¹⁷⁷

U sklopu svih priprema borci su polagali zakletvu. Glasila je:

„Zaklinjem se čašću svog naroda da ću u redovima NOV vjerno služiti svome narodu, boreći se protiv okupatora i svih domaćih izdajnika — neprijatelja, za narodnu slobodu i narodna prava. Zaklinjem se da ću disciplinovano i svjesno vršiti svoje dužnosti i izvršavati

¹⁷⁵ U julu 1943. na Kalniku je bila ofanziva „Varaždin”: traje od 8. do 17. jula 1943. godine; njom rukovodi štab brdskog korpusa Wehrmacht sa generalom Letersom na čelu. To je uslovalo da je 18. brigada na liniji Koprivnica — Križevci bila odsječena i vratila se u Slavoniju, a 12. i 16. brigada su nastavile djelovanje. 13. jula je zauzeta Lepoglava, a prije toga Jalkovac. Divizija je uništila 3 rudnika, oštećena su 4 tenka, uništeno 6 kamiona, zaplijenjeno 2 i uništeno 6 topova 100 mm. Izbačeno je iz stroja 680 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 400 pušaka, 10 puškomitraljeza, 3 mitraljeza i 12 automata. Građa za historiju Slavonije NOB, knj. 6, dok. 185. Naredba 2. korpusa NOVJ, Zbornik, tom V, knj. 18, str. 368.

Diverzantski bataljon u Slavoniji formiran je 1. 5. 1943. kod Zvečeva, Zbornik, tom V, knj. 18, str. 243. U 21. brigadi nikada nije postojala diverzantska četa, već samo diverzantski vod, čiji su komandiri bili Ljuban Savanović, Mihajlo Ivezić, Milan Cvara, Stefan Lesjuk (poginuli) i Simo Dabić.

¹⁷⁶ Arhiv, VII, Sig. br. 11—5, k. 1137.

¹⁷⁷ Naredenje 2. korpusa NOV i POH od 28. 8. 1943. Zbornik, tom V, knj. 18, str. 372.

naredbe svojih pretpostavljenih. Kunem se da neću ispuštati oružje iz svojih ruku dok naša zemlja ne bude očišćena od okupatora, dok narodu ne budu osigurana njegova prava i sloboda.

Spreman sam primiti svaku kaznu za prekršaj ove moje zakletve."¹⁷⁸

Vremena je ostalo još samo malo. Partijski i skojevski skupovi i sastanci komandi i štabova trajali su do kasno u noć. Pripreme i pokret brigade držani su u tajnosti kako neprijatelj ne bi ništa ometao u toku marša.

Neprijatelj nije otkrio pripreme i namjeru naših jedinica sve do njihovog prelaska u Moslavinu.

Brigada je počela marš u Moslavinu 6. 9. 1943. godine, iz rejona gdje se koncentrisala, a to je bilo u selu Sloboštini, i nastavila se pravcem: Pasikovci — Koprivna — Čečavac — Snjegavić, pa preko Psunja i stigla u mrak u sela D. i G. Rogolji i Bōbare, gdje je prenoćila i predanila.

Sedmog septembra pred večer nastavila pokret preko ceste Okučani — Lipak i ka selima Popovac i G. i D. Kričke u Trokutu¹⁷⁹ gdje je predanila. Narod sela u Trokutu ju je srdačno primio i na cijelom njenom putu izražavao prema borcima svoje simpatije.

Marš je nastavljen osmog septembra uveče, da bi nešto prije ponoći prešla saobraćajnicu Pakračka Poljana — Banova Jaruga, u selu Međuriću. Tu joj je jedan vod iz 1. gorskog zdruga, iz uporišta Pakračka Poljana, postavio zasjedu i otvorio vatru na prethodnicu brigade.¹⁸⁰ Ona je energično djelovala i razbila neprijatelja: poginula su mu dva i ranjeno devet vojnika, a jedan je zarobljen.¹⁸¹

Dok je brigada prelazila rijeku Ilovu i pristizala u selo Veliko Vukovje, njenom kolonom se pronio glas da je kapitulirala Italija. To je među borcima izazvalo burno veselje. Toga dana je brigada stigla u selo Popovac i Šumarku. Tu je zastala da se odmori i pripremi za napad na uporište Hercegovac. U selu Dišniku je održan uspio

us Original zakletve bilogorskog vojnog područja od 20. 11. 1943. Original kod autora.

¹⁷⁹ Područje između saobraćajnica Pakrac — Banova Jaruga — Novska — Okučani — Pakrac.

¹⁸⁰ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 210, str. 633, Arhiv VII, sag. br. 10/1—8, k. 29.

¹⁸¹ Taj zarobljenik je imao partizansku kapu s petokrakom i legitimaciju poginulog partizana. Iste noći je osuđen na smrt, i strijeljan. Arhiv, VII, sig. br. 3—3, k. 1137.

miting na kojem je bilo oko 120 mještana mađarske narodnosti. Govornici su bili s terena i predstavnik brigade. Često su prekidani odobravanjem i aplauzom. Ali, na poziv da stupe dobrovoljno u jedinice NOV, niko od mještana se nije odazvao. Politika čekanja koju je propagirao HSS i tu je imala odjeka.

NAPAD NA HERCEGOVAC

Po dolasku u Moslavinu štab Desete divizije je odlučio da se napadne uporište Hercegovac, čija se posada sastojala od tzv. poljoprivredne bojne i 9. satnije 3. bojne 1. gorske pukovnije,¹⁸² ukupno 500 ljudi. Bližih podataka o njihovom naoružanju nije bilo, ali se raspolagalo informacijom da će se posada predati bez jačeg otpora.

Dan uoči napada, 11. septembra, štab Desete divizije je poslao pismeni poziv štabu 3. bojne 1. gorske pukovnije u Garešnici, i to preko starješina satnije u Hercegovcu.¹⁸³ Domobranski oficiri nisu došli na ugovoreni sastanak, ali su istog dana prosljedili dopis Desete divizije 1. gorskoj pukovnji u Kutinu.

Prema naređenju štaba Desete divizije,¹⁸⁴ napad na Hercegovac imao je da se izvede 12. 9. 1943. godine, sa početkom u jedan čas, a za izvršioce su određeni Treći i Četvrti bataljon Sedamnaeste udarne brigade i Prvi bataljon Dvadeset prve brigade. Ostalih šest bataljona će biti na obezbjeđenju i u rezervi divizije.

U zasjedi od Čazme u rejonu Oštrog Zida i Bereka bio je Moslavački partizanski odred. Od Velikog Grdevca, u rejonu Ladislava, bio je Drugi bataljon Sedamnaeste brigade sa jednom četom, iz Prvog bataljona. Jedna četa iz Prvog bataljona Sedamnaeste i jedna četa iz Trećeg bataljona Dvadeset prve brigade raspoređene su u rejonu šuma Gaj — Zdenački gaj, da bi zatvorili pravac Veliki Zdenci — Hercegovac, a prva četa Prvog bataljona Sedamnaeste brigade je bila u rezervi. Drugi i Treći bataljon (bez jedne čete) bili su u zasjedi na pravcu Garešnica — Hercegovac, i poseli su položaje: desno s Pa-

¹⁸² Izvještaj zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 14. 9. 1943. o napadu na Hercegovac, tom V, knj. 19, str. 656, VII Arhiv sig. br. 11/1—36, k. 29.

¹⁸³ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 215, str. 646.

¹⁸⁴ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 41, str. 137.

sijan — Palešnik, kota 135 potok Radmilovo s. Tomašica sa zadatkom da kontroliše dolinu rijeke Ilove.

Težište napada palo je na bataljone Sedamnaeste brigade. Njihov je zadatak bio da napadnu i zauzmu Mlin, ustaški tabor i žandarmerijsku stanicu, objekte koje je neprijatelj bio najbolje utvrdio za odbranu.¹⁸⁵

Prvi bataljon Dvadeset prve brigade je imao zadatak da napada duž glavne ulice Hercegovca, počev s njegove južne strane. Temeljitijih priprema za napad nije bilo, vjerovatno zbog pretpostavke o slabom moralu domobrana u tom garnizonu.

Kada je počeo napad uslijedio je žestok otpor 9. satnije gorskog zdruga i Žandarmerije. Prvi bataljon Dvadeset prve brigade je uspio da potisne slabo osiguranje na periferiji sela i da ga goni sve do mlina. Pošto je uhvatio vezu s jedinicama Sedamnaeste brigade, pripremio se i krenuo na juriš na mlin. Zauzeo ga je u prvom satu borbe. Pošto nije tu dobijao nova naređenja, ostao je na dostignutoj liniji sve do početka povlačenja (u osam časova), kada je napad prekinut. U stvari je zatajila samoinicijativa, pa je ostao neaktivan u toku daljih borbi.

Tempo napada Sedamnaeste udarne brigade brzo je opao. Neprijatelj se sredio i organizovao odbranu. Ubrzo je počela da mu stiže pomoć. Kada se 3. satnija počela u Hercegovcu da predaje, deveta je otvorila na nju vatru iz teških mitraljeza i minobacača.¹⁸⁶

Čim je svanulo jake neprijateljeve snage su intervenisale iz Kutine.¹⁸⁷ Pridružila im se 3. bojna iz Garešnice, a ubrzo se pojavila i tri bombardera DO-17. Sve te snage su krenule¹⁸⁸ na položaje Drugog i Trećeg bataljona Dvadeset prve brigade.

Avijacija je bila vrlo aktivna u izvođenju, bombardovanju i mitraljiranju partizanskih položaja. U trenutku kada je neprijatelj krenuo u odlučan napad, stiglo je naređenje da se naše jedinice povuku. Iako je neprijatelj otvorio snažnu vatru, bataljoni su se povukli bez gubi-

¹⁸⁵ Izvod iz divizijskog plana napada 17. udarne brigade na Hercegovac, Arhiv VII, sig. br. 54—1, k. 1129.

¹⁸⁶ Izveštaj štaba 10. divizije NOVJ od 19. 9. 1943. štabu 2. korpusa NOV i POH o dolasku u Moslavinu i napadu na Hercegovac i Ivanjsku. Zbornik, tom V, knj. 19, str. 332.

¹⁸⁷ Bojna relacija 1. gorskog zdruga, Arhiv, VII, sig. br. 10/1—2, kut. 29.

¹⁸⁸ Operativni izveštaj 1. gorskog zdruga, Arhiv, VII, sig. br. 13/1, k. 29.

taka. Neprijateljska avijacija je bacila na selo Bršljanicu, Popovac i Dišnik šezdeset bombi. Samo se jedan konj, koji se uplašio od bombardovanja i mitraljiranja, otrgao konjovocu i „prebjegao“ neprijatelju odnijevši mu prazan samar. Čak ni četa iz Trećeg bataljona, koja nije bila obaviještena o povlačenju, nije pretrpjela gubitke, ali se tek poslije 24 časa pridružila brigadi.

U napadu na Hercegovac Prvi bataljon je nanio neprijatelju osjetne gubitke: osam poginulih, 13 ranjenih i 25 zarobljenih. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, 35 pušaka, 50 bombi i 10.000 metaka. Poginuo je Branko Obradović, delegat, devetnaestogodišnji mladić iz Huma kraj Podravske Slatine. Ranjena su četiri druga i jedan je nestao.¹⁸⁹ Ranjeni su zamjenik komandira čete Božo Vojvodić i delegat Jovo Jevrosimović. Hrabrošću se istakao puškomitraljezac Stevo Komlenac Šoša.

I Sedamnaesta brigada je postigla uspjeh: zarobila je 160 domobrana, među njima tri oficira. Zaplijenila je 176 pušaka, tri puškomitraljeza i dosta opreme. Iz nje su tri borca poginula i 10 je ranjeno.¹⁹⁰

*

Pošto se izvukla iz borbe za Hercegovac, brigada se smjestila u selu Samarici — D. Petrička. Tu se priprema la za napad na Ivanjsku. Po naređenju štaba Druge operativne zone, štab Desete divizije je uputio iz Dvadeset prve brigade iskusnog komandanta bataljona Stevana Došena za komandanta Zagrebačkog partizanskog odreda. Tako se Prvi bataljon rastao sa svojim komandantom 13. 9. 1943. U telegrafskoj karakteristici štab Dvadeset prve brigade je napisao: „Stevan Došen, rođen 13. 3. 1919. u s. Dodoši, Glina, u NOV od 12. 9. 1941. godine. Komandant 1. bataljona od 22. 3. 1943. godine. Odvažan i hrabar. Odlično se snalazio u svim akcijama, dobar rukovodilac. Svak i zadatak je izvršio.“¹⁹¹

Za komandanta Prvog bataljona postavljen je dvadesetogodišnji Jakov Bosiočić Veseli, dotadašnji zamjenik komandanta Prvog bataljona, a za komandantovog zam-

¹⁸⁹ Arhiv VII, sig. br. 17—2, k. 1121.

¹⁹⁰ Operativni izveštaj štaba 10. divizije štabu 2. korpusa NOV i POH o napadu na Hercegovac. Arhiv VII, sig. br. 17—2, k. 1121.

¹⁹¹ Arhiv VII, isig. for. 14—4, k. 1137, vidi objašnjenje broj 27 u ovoj knjizi.

jenika Svetozar Puvač Kobac, do tada komandir prve čete Prvog bataljona.¹⁹²

Tih dana je sekretar brigadnog komiteta dostavio partijski izvještaj¹⁹³ Oblasnom komitetu KPH za Slavoniju o organizacionom stanju u brigadi. U njemu je stajalo da u brigadi ima 986 partizana, od kojih 77 drugarica (50 kao borci, a 27 kao bolničarke). Od ukupnog broja je 180 članova KPH, 82 kandidata za članove, 377 članova USAOH-a i 147 članova SKOJ-a. Znači, u brigadi je tada bilo 173 neorganizovanih drugova i drugarica. Komunisti su radili u tri ćelije (osnovne organizacije), tri bataljonska biroa, koje čine sekretari ćelija, komesar i zamjenik komesara bataljona.

U izvještaju je i osvrt na pripreme i marš u Moslavini, i o prvom napadu na Hercegovac. Članovi Partije i SKOJ-a su najbolji borci i spremni su na najveću žrtvu samo da izvrše zadatke. Borbeni moral boraca je dobar, a mladi rukovodioci stižu sve veći ugled među borcima. Skojevcima i omladinci su nosioci kulturno-zabavnog života u četaima i bataljonima, zato im valja pokloniti još više pažnje. Kulturno-prosvjetni rad je u razvoju a odbori se sređuju, uporedo sa sticanjem uvida u sklonosti i mogućnostima priličnog broja boraca. Od posljednjeg izvještaja u brigadi je opismenjen 41 borac, ali ima još 15 nepismenih. Kulturno-prosvjetni rad na terenu je dobar. Komunisti Drugog bataljona su prisustvovali sastancima organizacija u selima Perenci i Brđani u požeškom kraju, a u Moslavini su u selima Dišnik, Popovci i Samarica održani mitinzi.

Najveći broj drugarica se ni u čemu kao borci ne razlikuje od muškaraca. Neguju se dobri odnosi i sve greške se ispravljaju na četnim konferencijama, a komesari bataljona svakog mjeseca održavaju posebne sastanke sa drugaricama, na kojima se o svemu potrebnom raspravlja, pa i o odnosima između drugova i drugarica.

NAPAD NA IVANJSKU I OKO NJE

Radi uništenja ustaša i oslobađanja novih područja, štab Desete divizije je izdao naredbu Dvadeset prvoj brigadi da uništi žandarmerijsku stanicu u Ivanjskoj. U isto

¹⁹² Naredba štaba br. pet 21. brigade od 13. 9. 1943. o postavljenju rukovodilaca u 1. bataljonu. Arhiv VII, sig. br. 6—22, k. 1137.
¹⁹³ Izvještaj je pisan za period od 1. 9. do 15. 9. 1943. godine. Zbornik, tom IX, knj. 4, dok. 50, str. 270 do 278.

vrijeme će Sedamnaesta izvršiti diverziju na pruzi Zagreb — Beograd, u rejonu Popovače.¹⁹⁴

Prema usmjenoj zapovijesti iz štaba brigade, na uporište će napadati Drugi bataljon ojačan topom „pito” zvanim „Marko”, a Prvi i Treći će postaviti obezbjeđenje od Narte i Bjelovaca u rejonu Rastovca i Utiskana. Napad će početi 14. 9. 1943. godine u 22,30 časova. Jedinice što su u obezbjeđenju imale su da posjednu položaje ranije.

Uporište je branilo 33 žandarma. Imali su jedan puškomitraljez. Komandir žandarmerijske stanice je bio narednik Vojo Obradović Srbin. Bio je veoma okrutan i brutalan prema tamošnjem stanovništvu. Prozori na kasarni su bili zazidani, tako da je ograda bila tako reći pretvorena u bunker sa puškarnicama. Oko nje i u okolini crkve bili su bunker i rovovi za spoljnu odbranu. Žandarme je bilo moguće istjerati samo topom.

Drugi bataljon je uspio da se neprimjetno privuče. Već u prvom naletu je zauzeo rovove i saobraćajnice oko zgrade i natjerao žandarme da se brane potpuno opkoljeni. Kada su pozvani da se predaju, žandarmi su otvorili još jaču vatru. Tada je kroz dvorišta i vrtove na rukama donesen u zgradu mlina „Marko”. Ispaljeno je 27 granata. Postaja je sva izrešetana. Sve dok narednik nije poginuo žandarmi se nisu predavali. Kako su se sklanjali u podrum samo dvojica su ranjena. Borba je prekinuta 15. 9. 1943. dva časa po ponoći.¹⁹⁵

Iz Drugog bataljona je ranjen samo borac Nikola Ranisavljević. Zarobljena su 32 žandarma, zaplijenjena 32 karabina, 1 puškomitraljez, 3.000 metaka, 20 bombi i jedan pištolj.¹⁹⁶ Budući da je do svitanja postignut cilj i izvučen plijen, brigada se povukla u sela Krivaju, Petričku-Babinac i Križiče. Vojni sud je detaljno ispitao za-

¹⁹⁴ Od ove akcije se odustalo, jer je te noći ugovorena predaja 3. bojne 5. gorske pukovnije sa bojničkom Brađačem iz Popovače. Tom prilikom je na stranu NOV i POH prešlo 180 domobrana sa 150 pušaka, 4 teška i 4 puškomitraljeza, 1 lakim i 1 teškim minobacačem i dosta opreme.

Izveštaj zapovjedništva 1. gorskog zdruza od 15. 9. 1943. o dejstvu jedinica NOV i POH na teritoriji Moslavine. Zbornik, tom V, knj. 19, str. 663 i Zdravko Cvetković: 17. Udarne slavonske brigade, VIZ, Beograd, 1978, str. 101.

¹⁹⁵ Izveštaj prvog Zbornog područja od 15. 9. 1943. Arhiv VII, sig. br. 2/1—23, k. 30.

¹⁹⁶ Izveštaj štaba 21. brigade štabu 10. divizije NOV i POH o napadu na Ivanjsku od 16. 9. 1943. Arhiv VII, sig. br. 4—3, k. 1137.

robljenike i našao da su neki od njih bili ustaše i teško se ogriješili o narod. Jedan broj nedužnih je ostao u NOV.¹⁹⁷ Kada je sutradan izjutra u napuštenu Ivanjsku stigao neprijatelj,¹⁹⁸ imao je šta da vidi: njegove posade nije bilo. Sve do kraja rata Ivanjska više nije bila neprijateljsko uporište.

FORMIRANJE ČETVRTOG BATALJONA

Čekao se predah pa da se formira Četvrti bataljon, jer su u svim bataljonima već bile obrazovane četvrte

15. septembra 1943. godine

BROJNO STANJE I NAORUŽANJE¹⁹⁹

bastav jedinice	Po spisku		Rashod		Na licu	
	m	ž	m	ž	m	ž
Stab brigade	25	2	1	—	24	2
Angitprop	8	3	—	—	8	3
Intendantura	6	3	—	—	6	3
1. bataljon	211	23	45	5	166	18
3. bataljon	160	23	36	1	124	22
2. bataljon	184	22	51	2	133	20
mitraljeska četa	80	2	5	—	75	2
pionirska četa	42	2	2	—	40	2
bolnička četa	48	16	11	6	37	10
prateći vod	25	—	1	—	24	—
SVEGA:	789	96	152	14	637	82

NAORUŽANJE

pušaka 7,9 mm	544
automata	8
pušaka maliher	21
puškomitraljeza	25
„šaraca"	1
t. mitraljeza	7
lakih MNB	1
teških MNB	2
topova	1
pištolja	32
bombi ofanzivnih	103
bombi defanzivnih	108

MUNICIJA

26.327
620
375
11.050
350
9.200
34
55
194

¹⁹⁷ Izvještaj glavnog zapovjedništva oružništva NDH o napadu na Ivanjsku. Arhiv VII, sig. br. 25/14—1, k. 156.

¹⁹⁸ Isto.

¹⁹⁹ Arhiv, VII, sig. br. 27—2, k. 1137.

TRANSPORTNA SREDSTVA

Konja	35
sedala	12
samara	14

KOMANDANT BRIGADE Dako Puač

Napomena:

- Ovakva brigada je došla u Moslavinu na svoj prvi zadatak van Slavonije.
- Dva dana pred formiranje Četvrtog bataljona (17. 9. 1943. godine) u s. Babinsu.
- U bataljonima su još u Slavoniji formirane četvrte čete.

PREGLED ORGANIZACIONOG STANJA KPH 21. SLAVONSKE BRIGADE²⁰⁰

15. septembar 1943. godine

Jedinica	Članova KPH	Nacionalni sastav						Socijalni sastav					
		Srba	Hrvata	Slovenaca	Muslimana		Ostalih	SVEGA	Seljaka	Radnika	Intelektual.	Đaka	Ostalih
1. bataljon	62	51	10	1				62	48	10	1		59(-3)
2. bataljon	43	28	11	2	1	1		43	27	11		5	43
3. bataljon	30	15	14	1				30	17	10	3		30
Miitr. četa	14	11	3					14	9	5			14
Prateći vod	7	6	1					7	6	1			7
Ceta veze	5	3	1		1			5	3	2			5
Boln. četa	3		3					3		2	1		3
Pionirski vod	4	2	2					4	4				4
Art. odeljenj.	4	2	2					4	1	2	1		4
Štab brigade	7	4	4					8	2	4	2		8
SVEGA:	180	122	51	4	2	1		180	124	47	8	5	177

U 1. bataljonu 9 u rashodu i 1 iz mitraljeske čete.

čete. Štab bigade je 16. 9. 1943. godine izdao naredbu²⁰¹ da se u selu Babincu 17. 9. 1943. formira Četvrti bataljon Dvadeset prve brigade. Svi štabovi bataljona će uputiti u

²⁰⁰ Zbornik, tom IX, knj. 4, dok. 50, str. 270—278.

²⁰¹ Naredba štaba 21. brigade od 16. 9. 1943. štabovima bataljona o formiranju 4. bataljona. Arhiv VII, sig. br, 11—5, k. 1137.

to selo, do osam časova, predviđene jedinice i rukovodioce. Bataljon će se obrazovati od druge čete Prvog bataljona, treće čete Drugog bataljona i prve čete Trećeg bataljona. Svaka četa je iz komore svog bataljona ponijela po jedan kazan, radi formiranja intendanture Četvrtog bataljona. Tako je novi, Četvrti bataljon, bio u svemu ravan ostalim bataljonima.

Za komandanta Četvrtog bataljona je postavljen Simeon Đermanović Simo, zamjenik komandanta Trećeg bataljona, za komesara Franjo Novak, do tada komesar Drugog, za zamjenika komandanta Stevo Damjanović Bomba, komandir Treće čete Drugog bataljona, za zamjenika komesara Luka Pavlović Luve, zamjenik komesara četvrte čete Prvog bataljona, za obavještajnog oficira Dragan Volner Bačuška, komesar treće čete Trećeg bataljona, a za informativnog oficira Luka Vuksanović iz drugog bataljona.

Popunjena su upražnjena mjesta u drugim bataljonima. Za komesara Drugog bataljona je postavljen Franjo Sremf Puba, za zamjenika komandanta Trećeg bataljona Petar Okulić, komandir treće čete Trećeg bataljona.²⁰²

Istog dana brigada je razmjestila svoje jedinice: Prvi bataljon je upućen u selo Berek, Drugi u selo Ivanjsku, Treći u selo Križiće, a Četvrti u selo Babinac.

Obavještajna služba i štab brigade su nastojali da stupe u vezu sa domobranskim oficirima u garnizonu Narta (3. bojna 2. pukovnije).²⁰³ U uporište je upućena učiteljica iz Ivanjske da stupi u vezu sa svojim suprugom, koji je bio domobranski poručnik. Umjesto očekivane učiteljice, sutradan, 18. 9. 1943, jake neprijateljeve snage su napale brigadu s ciljem da je odbace iz Ivanjske i Bereka.

Uspjesi partizanskih jedinica bili su trn u oku njemačkoj komandi u Bjelovaru, pa je ona odlučila da makar i malim snagama, i sa ograničenim ciljem, napadne brigadu i povрати ugled, pouzdanje i povjerenje kod svojih kvislinga i da ostavi utisak na tamošnji narod.²⁰⁴

²⁰² Naredba štaba 21. brigade od 17. 9. 1943. o postavljenju rukovodilaca. Arhiv VII, sig. br. 23—6, k. 1137.

²⁰³ Izvještaj štaba 21. brigade od 17. 9. 1943. godine štabu 28. divizije o pokušaju istupanja u vezu sa domobranskim oficirima u Narti.

²⁰⁴ Arhiv VII, sig. br. 5—3, k. 1137. U toku noći njemačka komanda u Bjelovaru uputila je snage na slobodnu teritoriju.

Neprijateljske snage, podržane artiljerijom i aviacijom, krenule su u tri kolone prema Ivanjskoj i Bereku. Domobrani su nastupali u srednjoj koloni, sa artiljerijom, pravcem Narta — Paljevine — Utiskani — Ivanjska; desna kolona (ojačana četa) nastupala je pravcem Narta — Rastovac — Križići, prema položajima Trećeg bataljona, a levokrilna kolona smjerom: Pajevine — V. Straževica — kota 161 — Sredska — Berek, na Prvi bataljon krilne kolone su počele da nastupaju u pet časova, a srednja kolona nešto kasnije, ali je podržavala artiljerijom krilne kolone.

Neprijatelj je nastojao da opkoli Drugi bataljon u Ivanjskoj. Međutim, on je pravovremeno povukao isturenju četu kod sela Utiskana u svoj sastav i na ivici Ivanjske njen dio je dočekaao neprijatelja. On je otvorio artiljerijsku i minobacačku vatru na taj dio, a avioni su mitraljirali i bacili nekoliko bombi.

Na položaju Trećeg bataljona, ispred sela Križića, vodila se žestoka borba s njemačkom kolonom koja je nastojala da zađe brigadi iza leđa i tako onemoguću Drugi bataljon da se izvuče iz Ivanjske ka šumi Babinac. Oko 12 časova su Drugi, Treći i Četvrti bataljon držali položaje ispred sela Babinca, a Prvi bataljon ispred sela Bereka. Neprijatelj je usmjerio svoja dejstva ka Babincu i Bereku. Prednji dijelovi njegovih snaga su izbili do sela Sredski. U 15 časova brigada je, radi sređivanja odbrane, posjela položaje za odbranu: Prvi bataljon selo Berek, (tt 168), Drugi bataljon Petričko (tt 193), Treći sjevernu ivicu Petričkog, a Četvrti je ostavljen za brigadnu rezervu. Pošto je neprijatelj postigao cilj koji je planirao, pred večer se povukao u Nartu, odnosno u Bjelovar, pretrpjevši gubitke (45 poginulih i 45 ranjenih). Poginuo je i njemački natporučnik. Zaplijenjeno je 30 pušaka, jedan puškomitraljez, tri pištolja i 3.000 metaka.²⁰⁵

Iz brigade je osam boraca poginulo i 26 je ranjeno. Izgubljeno je osam pušaka, šest bombi i pištolj. Poginuli su komandir čete Petar Puškarić i desetar Lazo Gavrilović, a ranjeni zamjenik komesara Drugog bataljona Jerko Novak, komesar čete Lazo Draginić i desetar Lazo Komljenović. Od avionske bombe su ranjena četiri dru-

²⁰⁵ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 53.

ga: sva posluga protivtenkovske puške izginula.²⁰⁶ Međutim' brigada manevarskom odbranom nije dozvolila da joj neprijatelj nanese veće gubitke iako je bio nadmoćniji.

Pošto je osnovan Četvrti bataljon, štab Dvadeset prve brigade je dostavio štabu 10. divizije 20. 9. 1943. godine brojno stanje po organizacijskim jedinicama.²⁰⁷

JEDINICA	MUŠKARACA	ZENA	SVEGA
— štab brigade	25	1	26
— 1. bataljon	179	9	188
— 2. bataljon	148	16	164
— 3. bataljon	161	11	172
— 4. bataljon	140	9	149
— Mitraljeska četa	75	3	78
— Prateća četa	27	2	29
— Četa za vezu	50	2	52
— Bolnička	55	9	64
— Intendantura brigade	11	4	15
SVEGA: 900		97	967

Istoga dana brigada je dobila naređenje da krene na marš. Tako je, poslije uspješnih borbi u Moslavini, Deseta divizija prenijela svoje dejstvo u krajeve zapadno od Bjelovara, ka Zagorju. Izvela je marš pravcem: Mikleuš — Vučani — Bojana — D. Draganac — Sišćan, potom prešla rijeku Čazmu i razmjestila se u selima Vukšinac, Ivančani i Kabal, da bi se tu pripremila za napad na uporište Zabno.

NAPAD NA ZABNO I RUDNIK GLOGOVAC

Sa dolaskom jedinica Desete divizije u to područje bitno se izmijenila situacija. Inicijativu su preuzele njene jedinice i jedinice Druge operativne zone. Bira se uporište koje će biti napadnuto. Neprijatelj je gotovo nemogućan da ozbiljnije onemogući naše akcije. Zato se napadi na uporište izvode i preko dana, dok se ne unište. Borbe

²⁰⁶ Spisak ranjenih boraca i rukovodilaca 21. brigade u borbama oko Ivanjske. Arhiv VII, sig. br. 28—2/4, k. 1137.

²⁰⁷ Arhiv VII, sig. br. 14—1, k. 1137.

se vode na cijelom području. Dok napadaju jedinice Dese-
sete divizije, Moslavčani i Kalničani su u zasjedi i obrnuto.

Napad na uporište Sveti Ivan Zabno (Zabno) izveli su Treći i Četvrti bataljon Dvadeset prve brigade 21. 9. 1943. godine u 21. čas. Prema zapovjesti brigade,²⁰⁸ Prvi bataljon je bio na obezbeđenju prema Križevcima, a Drugi u brigadnoj rezervi. Sedamnaesta udarna brigada je u zasjedi prema Bjelovaru u rejonu Markovac — Hrsovo. U uporištu se nalazio neprijatelj: četa SS policije, žandarmerija, mjesne ustaše i vod iz 37. ustaške bojne,²⁰⁹ ukupno oko 200 vojnika. Uništenje tog uporišta bilo je politički vrlo značajno s obzirom na to da je povezivalo kalnioku slobodnu teritoriju sa Moslavinom.²¹⁰

Neprijatelj se žilavo branio iz utvrđenja: općinske zgrade, hrvatskog doma i žandarmerijske stanice. Napad se nije prekidao sve dok uporišta nisu potpuno likvidirana. Domobrani i pomoćna žandarmerija su se počeli predavati u toku dana, a ustaše i gestapovci su pružali otpor do mraka, kada su iskoristili nebudnost naših jedinica i probili se ka Križevcima. Ponovilo se Kutjevo, od prije nekoliko mjeseci,²¹¹ zbog toga je smjenjen komandir čete čijom je krivicom neprijatelj prošao kroz zasjedu.

Ipak, neprijatelju je 12. ljudi poginulo, 20 zarobljeno i veći broj je ranjeno. Zaplijenjeno je 70 pušaka, sedam amtomata, 60 bombi, pet pištolja i mnogo ratne opreme. Da nije bilo opuštenosti u komandovanju, pa i u štabu brigade, uspjeh je mogao biti potpun.²¹² Poginulo je šest i ranjeno 15 boraca. U toj borbi su se istakli Dušan Đurić, komesar čete, stari komunist iz Huma, Podravska Slatina, i puškomitraljezac dvadesetdvogodišnji Zdravko Vujasinović iz Bogdašića kraj Slavonske Požege.

Pošto je izvučen plijen Dvadeset prva brigada se povukla južno od pruge Koprivnica — Križevci u sela Ladislav, Vječeslav, Trnovac i Široko Selo, gdje je prenoćila.

²⁰⁸ Zbornik, tom V, knj. 20, dok. 5, str. 17.

²⁰⁰ Dislokacija ove bojne 11. 10. 1943. je bila: stožer (štab) u G. Polju sa 11. i 12. satnijom, 9. satnija u V. Zdencima, a 10. satnija: vod u Končanici, vod u Pitomači i vod u Sv. Ivanu Zabnom. Bojna je u formaciji 8. gorske pukovnije kao njena 3. bojna.

²¹⁰ Isto kao kod 208.

²¹¹ Arhiv, tom V, knj. 20, dok. 5, str. 17.

²¹² Izvještaj štaba 10. divizije od 1. 10. 1943. štabu 2. korpusa NOV i POH o napadu na Sv. Ivan Zabno, Varaždinske Toplice i rudnik Glogovac. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 17.

Već iduće noći brigada je rušila prugu da bi se zatim smjestila sjeverno od nje, u selu Vojakovcu.²¹³ Pruga je rušena neprekidno, danju i noću 25. i 26. 9. 1943, zajedno sa velikim brojem mobilisanih civila. Porušeni su pruga i telefonske instalacije u dužini od 10 kilometra.^{214,216} Održavani su mitinzi u selima Sv. Petru Čvrstecu i Vojakovcu. Poginuo je i poznati ustaški agent sa tog područja.²¹⁶

Odlukom štaba Druge operativne zone²¹⁷ 27. 9. 1943. napadnuto je više neprijateljevih uporišta. Brigada „Braća Radić“ je toga dana napala jako uporište Varaždinske Toplice, a Sedamnaesta udarna je držala zasjedu na cesti Varaždinske Toplice — Zgreb i Varaždinske Toplice — Ludbreg.²¹⁸ Druga moslavačka brigada je napala Vrbovec, a Moslavački odred Đurdište.

Istog dana Dvadeset prva brigada napada rudnik Glogovac „Mirna”.²¹⁹ Na uporište je napadao Prvi bataljon, a na obezbeđenju je sudjelovao Drugi bataljon, na pravcu od sela Bregi prema selu Glogovcu. Rudnik je branila 3. satnija koturaške bojne iz Koprivnice²²⁰ (oko 180 vojnika sa tri puškomitraljeza). Uporište je bilo pripremljeno za odbranu jer ga je opasivao sistem rovova i saobraćajnica, a oko otpornih tačaka je tlo bilo čisto i teško pristupačno.

Pripreme za napad su bile površno sprovedene, a zapovijest usmena. Kao da se išlo na prihvatanje jedinice spremne da se preda. Napad je počeo u svanuće, u 4,30

²¹³ Zapovjest štaba 21. brigade od 24. 9. 1943. za rušenje pruge Koprivnica — Križevci u rejonu Carevdara. Arhiv VII, sig. br. 14—5, k. 1137.

su 12u izvještaj štaba 21. udarne brig, štabu 10. div. NOV i POH za vrijeme od 20. 9. do 30. 9. o dejstvu i radu jedinice. Arhiv VII, 22—3—1137.

²¹⁶ Uhvaćen je i strijeljan Stef Ferenčina, o čemu je štab brigade izdao saopštenje, a ubijen je zato što je ubijao simpatizere NOB, navodio je ustaše, prokazivao saradnike NOP-a spremao je 14 porodica za koncentracione logore, da bi se domogao njihove imovine. Isto kao objašnjenje 214 i 215.

²¹⁷ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 256, str. 472.

²¹⁸ Zapovjest štaba 17. brigade od 26. 7. 1943. za obezbjeđenje od Novog Morofa i Ludbrega. Arhiv VII, sig. br. 11—1/2, k. 1129.

²¹⁹ Operativni izvještaj 21. brigade od 28. 7. 1943. o napadu na rudnik Glogovac. Arhiv VII, sig. tor. 15—2, k. 1137.

²²⁰ Biciklistički bataljon.

časova. U isto vrijeme su Treći i Četvrti bataljon obezbeđivali slobodnu teritoriju prema Križevcima.²²¹

Napad je počeo u svanuće, ali o predaji nije bilo ni govora. Kada su pozvani da predaju oružje, domobrani su otvorili još žešće vatru. U trenutku kada su već bili pali sjeverni rovovi i kada se očekivao lančani pad pojedinih otpornih tačaka, Prvi bataljon je napadnut s leđa. To se iz Koprivnice privukla koturaška bojna, pojačana 4. satnijom ustaške vojnice prometnih zdrugova, probivši odbranu Drugog bataljona i koristeći se malom šumskom željeznicom koja nije bila porušena. Ipak, zahvaljujući bojažljivom nastupanju te grupe, Prvi bataljon nije pretrpio veće gubitke. Izvlačio se iz borbe pod teškim okolnostima, tučen unakrsnom vatrom. Osam boraca mu je poginulo, 13 ranjeno i jedan je zarobljen. Tijela trojice poginulih drugova, među kojima je bio i zamjenik komandira čete Vojin Đukić, nisu mogla biti izvučena. Pri pokušaju da se izvuku ranjeni teško je povređena bolničarka Prvog bataljona Anka Treskanica. Neprijatelj ju zarobio, odveo u Koprivnicu i u zatvorskoj bolnici lečio.²²²

Plan napada nije postignut, ali su neprijatelju nanešeni znatni gubici: četiri vojnika su mu poginula, pet ranjeno i tri su zarobljena.

U napadu na Glogovac i Sveti Ivan Zabno domobranske jedinice su zadale neprijatne udarce našim jedinicama iako se očekivalo, s obzirom na poljuljanost njihovog morala, da se neće uporno boriti. Na analizi je štab divizije ukazao i na potrebu pojačane budnosti i upozorio da akcije uvijek treba pripremati tako kao da je riječ o najjačem neprijatelju. Iako brigada nije postigla cilj, napad na rudnik uglja Glogovac je imao politički značaj.

Neprijatelj je zbog tog neuspjeha brigade počeo da likuje i preuveličava njene gubitke (34 poginula, 58 ranjeno, tri zarobljena; zaplijenjeno dvije puške, jedan konj, jedan gunj i jedan ranac), prenoseći vijest da je njen ko-

²²¹ Zbornik, tom V, knj. 19, dok. 181, str. 556.

²²² Anka Perduk Treskanica, RVI, živi u Banatskom Despotovcu. Prilikom napada na Koprivnicu 7. 11. 1943. odrobili su je drugovi baš njenog 1. bataljona. Lečili su je hirurg dr Karei Oberšlik (umro kao sanitetski general JNA u penziji) i mladi ljekar dr Ivo Rupen (umro kao sanitetski pukovnik JNA, koji su kao i mnogi ljekari patrioti otišli u NOV poslije oslobođenja Koprivnice. Izjava Anke Treskanice, Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica, 1973, str. 29. Izjava dr Pere Kolica, sanitetskog referenta 21 brigade, pukovnika u penziji.

mandant zbog tog neuspjeha strijeljan. Govorilo se, dalje, kako je slavonska brigada sastavljena od pravoslavaca, da se u napadu služi propagandom ne bi li oslabila moral branilaca.²²³ Tom borbom je završena prva etapa borbi brigade u Moslavini i na Bilogori.

NAPAD NA UPORIŠTE LUDBREG

Radi oslobođenja Podravine i daljeg širenja NOP-a, u Međumurju, od velike je važnosti bilo uništenje neprijateljevog garnizona u Ludbregu. Posadu tog uporišta činili su 2. bojna 2. lovačke pukovnije, četa Nijemaca, oko 20 žandarma, domaće ustaše i ustaški aparat,²²⁴ ukupno oko 600 vojnika.

Prvog oktobra 1943. godine štab Druge operativne zone NOV i POH izdao je zapovijest²²⁵ kojom se Sedamnaestoj brigadi naređivalo da se obračuna s neprijateljem u Ludbregu. U isto vrijeme su jedinice što su bile određene da izvedu napad upozorene da se dobro pripreme, jer će se ustaše i Nijemci žilavo oduprijeti. Sem iz Desete divizije, u toj akciji su učestvovala i jedinice Druge operativne zone: brigada „Braće Radić“ i Kalnički i Bjelovarski partizanski odred.

Varaždin je bio najjači garnizon (2.500 vojnika). Imao je artiljeriju, tenkove i motorizaciju. U njemu je bila i pretpostavljena operativna komanda, pa se i računalo da će intervencija s tog pravca biti najvjerojatnije najjača. Taj je pravac zatvarala brigada „Braće Radić“, ojačana Trećim bataljonom Dvadeset prve brigade. Brigadi su bila pridodata i sva protivtenkovska sredstva iz Desete divizije, a za komandanta tog sektora je određen zamjenik komandanta Desete divizije, major Radojica Nenezić.²²⁶

Kalnički odred je štitio slobodnu teritoriju od Križevaca, a Bjelovarski je izvodio demonstrativni napad na Koprivnicu i rušio prugu Koprivnica — Đurđevac.²²⁷

²²³ Izveštaj i zbornog područja Bjelovar, operativni izveštaj za rujan 1943 u kojem pretjerano ističe gubitke brigade d kako je brigada razbijena. Sve je to sračunato da se koturaškim jedinicama podiže moral. Arhiv, VII, sig. mikrofilm 3—622—623.

²²⁴ Arhiv VII, sig. br. 19/2—1, k. 58.

²²⁵ Zbornik, tom V, knj. 20, str. 30.

²²⁶ General-pukovnik i narodni heroj.

²²⁷ „Između željezničkih postaja Đurđevac i Virje partizani su porušili željezničku prugu u dužini od 500 metara.“ Izvještaj Glavnog domobranstva, Zbornik, tom V, knj. 20, dok. 192.

Dvadeset prva brigada je zatvarala saobraćajnicu Koprivnica — Ludberg, u rejonu M. Bolfan — Sveti Petar — Kapela, a i zaprečavala su je i rušila mostove i propuste. Zasede su imale da ostanu na svojim položajima sve dok se ne zauzme Ludbreg.

Posle osam i po časova uporne borbe, uz 12 poginulih i 38 ranjenih drugova, Sedamnaesta udarna brigada je uspjela da uništi uporište.²²⁷³

Na položajima Dvadeset prve brigade nije došlo do borbe. Pohvatano je 15 neprijateljskih vojnika i jedan podoficir koji su bježali iz Ludbrega prema Koprivnici.

Plijen²²⁸ iz Ludbrega je bio bogat, te su se jedinice snabdjele municijom i sa nešto odjeće. Brigada je dobila od Sedamnaeste udarne brigade 50.000 metaka i 13.000 za puške maniher, 300 pari odijela, 200 pari cipela, 178 šinjela i 150 čebeta.

Pošto je izvučen plijen iz Ludbrega, štab Desete divizije je naredio (6. 10. 1943. godine)²²⁹ potčinjenim brigadama da krenu na marš i do svanuća posjednu sela južno od Kalnika. Dvadeset prva brigada je imala da uđe u Apatovac i V. Poganac, a Treći bataljon u Vojakovac. Jedinice su imale da se tu odmore, brane slobodnu teritoriju i pripreme za sljedeći zadatak.

U rejon razmještaja brigada je stigla u ranim jutarnjim časovima. Po podne je bombardovan Apatovac, u kojem su bili Prvi i drugi bataljon sa štabom brigade. Iz Drugog bataljona je pet boraca poginulo i šest ranjeno. Stradali su i neki civili. Kod zgrade u kojoj je bio štab brigade pobijeni su svi jahaći konji. Prvi put su avioni bacali i nagazne bombe, te je to bila velika opasnost za borce i stanovništvo. Najviše ih je bačeno u Pogancu i Apatovcu. Idućih dana je brigada svako jutro odlazila u obližnje šume da bi izbjegla bombardovanje.

²²⁷ a) Izvještaj štaba 10. divizije od 10. 10. 1943. godine štabu 2. korpusa NOV i POH o napadu na Ludberg. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 221. Prema izvještaju brigade „Braće Radić“, poginulo je 54, ranjeno 40 i nestalo 20 drugova.

²²⁸ Izvještaj štaba 17. udarne brigade od 5. 10. 1943. godine štabu 10. divizije NOV i POH o napadu na Ludbreg. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 141.

²²⁹ Naređenje za novi razmještaj. Arhiv VII, sig.br. 27—1, k. 1121.

Tih dana su uslijedile znatne kadrovske promjene u brigadi. U druge jedinice su otišli mnogi drugovi, neki su napredovali na nove dužnosti i proizvedeni su prvi oficiri.²³⁰

Za komesara Dvadeset prve brigade postavljen je Matija Vinković Slobodan, komesar Trećeg bataljona Sedamnaeste brigade,²³¹ a komesar Dvadeset prve brigade Ivan Turčinović Suri je stavljen na raspolaganje štabu divizije. Na mjesto zamjenika komesara brigade Miloša Crnobrnje, koji je otišao na novu dužnost, u Slavoniju, postavljen je zamjenik komesara Prvog bataljona Sedamnaeste brigade Branko Kuprešanin.²³² Informativni oficir Dvadeset prve brigade Tomo Matošić postavljen je za informativca Sedamnaeste brigade, a na njegovo mjesto je došao intendant Dvadeset prve brigade Miloš Carević.²³³ Za intendanta brigade je postavljen drug Muki.^{233a}

I u bataljonima je bilo kadrovskih promjena. Za zamjenika komandanta Prvog bataljona postavljen je Milan Knežević, komandir treće čete, za komandira treće čete Prvog bataljona Branko Ivković, za komandira prve čete Drugog bataljona Milovan Dokić Čamac,²³⁴ Nikola Vrzić za komesara čete u Trećem bataljonu, za komandira čete Nikola Milović, a za komandira čete za vezu Petar Savić.²³⁵

U to vrijeme su izašli i bilteni Vrhovog štaba broj 32 do 35 od septembra 1943. godine o unapređenju oficira u NOV sa rangom od 1. maja 1943. godine.²³⁶ Iz Dvadeset

²³⁰ Naredba štaba 10. divizije štabovima 17. i 21. brigade o postavljanju od 10. 10. 1943. godine. Arhiv VII, sig. br. 32—10, k. 1131.

²³¹ Građa za Historiju NOB-a u Slavoniji, knj. 8, dok. 15, str. 44.

²³² Naredba 176 10. diviziji od 14. 10. 1943. godine. Arhiv VII, sig. br. 35—10, kut. 1131.

²³³ Naredba br. 11 štabu 21. brigade, 12. 10. 1943. godine. Arhiv VII, sig. br. 33—6, k. 1137.

^{233a} Burica Cvijo Muki — umro 10. 6. 1972. u Zemunu.

²³⁴ Naredba br. 12. štabu 21. brigade od 23. 10. 1943. Arhiv sig. br. 35—6, k. 1137.

²³⁵ Arhiv VII, sig. br. 27—4, k. 1137.

²³⁶ Zbornik, tom II, knj. 1 str. 358—380, Ukaz o proizvođenju i unapređenju oficira NOV, nastavak br. 32 od 1. maja 1943. godine. U Slavoniju je taj ukaz stigao početkom 1944. godine, kada su proizvedeni oficiri počeli prišivati činove.

prve brigade su unapređeni: u čin majora Dako Puač, komandant brigade; u čin kapetana Mijo Bobetko, zamjenik komandanta Dvadeset prve brigade, i Dušan Kreča, zamjenik komandanta Sedamnaeste brigade, i komandanti bataljona u Dvadeset prvoj brigadi Jakov Bosiočić Veseli, Petar Radivojević Točak, Petar Valanović i Simeun Simo Đermanović; u čin poručnika Joco Drača, Svetožar Kobac Puač, Lazo Bojanić Mašina, Milan Uskoković Brzi, Petar Okulić, Milan Mutavdžić, Milenko Jokić, Stevo Damjanović Bomba, Petar Nježić, Bajro Hasančević, Petar Plavšić; u čin potporučnika Nikola Bogojević, Nikola Kuprešanin, Nikola Milojević, Branko Bosanac, Joco Radmilović, Valentin Vidmar, Milan Kalinić, Milan Ogorelica, Stevo Mačković, Jovo Radivojević Jole, Branko Ivković i Anton Križanić; u čin zastavnika Vojin Đukić, Vinko Hasan, Pavo Marković i Ljuban Džodan.

Tih dana su preduzete vojne i političke mjere radi jačanja discipline, jer se u nekoliko slučajeva ponovilo da stari borci, sada s teritorije Podravine i Kalnika, samovoljno napuštaju jedinice.²³⁶ Na sastancima se, uz političko objašnjenje, čitala presuda Vojnog suda Druge operativne zone jednom starom borcu iz Sedamnaeste brigade zbog nedoličnog ponašanja.²³⁷ To je svima teško palo, ali je bilo poučno za sve.

Informativna služba je aktivno djelovala prema susjednim garnizonima — Koprivnici i Križevcima.²³⁸

U neposrednoj blizini Križevaca izvedena je „ekonomska akcija“ na poljoprivredno dobro i na slobodnu teritoriju je otjerano 56 krava i 24 junice.

U brigadu je stiglo 25 drugova koji su pobjegli iz austrijskog logora Nandels kej kod Beča. Oni su preko Linča i veze u Sloveniji prešli na Kalnik i stupili u Dsetu diviziju, a polovina od toga je pripala Dvadeset pr-

²³⁶ a Izvještaj štaba 21. brigade od 9. 10. 1943. godine. Arhiv VII, sig. br. 26—12, k. 1121.

²³⁷ Osuđen je na smrt i strijeljan u Ludbregu Nikola Sime Kovačević iz Seovice, Pakrac, stari borac, veoma hrabar, iz 1. bataljona 17. brigade. Arhiv, VII, sig. br. 29—112, k. 1121.

²³⁸ preko saradnika NOP-a iz Mučne Rijeke, Darinke Štrbac, službenice kotarskog suda u Koprivnici, saznalo se da je bolničarka 1. bataljona Anka Treskanica teško ranjena i da je u bolnici u Koprivnici pod stražom gestapovaca. Arhiv VII, sig. br. 6—3, k. 1137 od 7. 10. 1943. godine.

voj brigadi. Mnogi od njih su do kraja rata postali četni i bataljonski rukovodioci. Dobar broj njih je već imao bogato revolucionarno i partijsko iskustvo.²³⁹

PRODOR U ZAGORJE

Od 28. 9. do 14. 10. 1943. brigada nije izvodila veća borbena dejstva. Tada je štab Druge operativne zone odlučio da prebaci svoje operativne jedinice u srce Zagorja: Sedamnaesta udarna brigada, brigada „Braća Radić“ i Kalnički partizanski odred upućeni su sjeverno od Kalnika i planine Ivančice, a Dvadeset prva brigada južno od Kalnika, kao bočno osiguranje glavnim snagama, s tim da izbije na saobraćajnicu Zagreb — Varaždin, onesposobi je za saobraćaj i uništi neprijateljeva uporišta u dolini Krapine. Treći bataljon Dvadeset prve brigade imao je zadatak da obezbjeđuje slobodnu teritoriju na Kalniku.

Radi napada na uporište Ivanec i na Lepoglavu, Dvadeset prva brigada je 14. 10. 1943. prešla u rejon G. Rijeka — G. i D. Sudovece. Iduće noći je izbila na zadatu joj saobraćajnicu Zagreb — Varaždin, u rejon sela Bisag — Visoko i Velišće — kota 399 i počela odmah da ruši cestu, spremna da spriječi neprijatelja da prodre od Zagreba k Varaždinu. Uspostavila je vezu sa Zagrebačkim partizanskim odredom, koji je dejstvovao u rejonu Sv. Ivan Zelina. Bila je razvila izviđačku aktivnost, jer se nije smjelo dozvoliti bilo kakvo iznenađenje.

Štab Druge operativne zone je svojom zapovješću²⁴⁰ od 16. 10. 1943. odredio da napad na Lepoglavu izvedu „radićevci“, a Sedamnaesta udarna je bila u zasjedi od Varaždina i Zlatara. Dvadeset prva brigada je zatvarala pravac od Zagreba i Sv. Ivan Zeline, a njen Treći bataljon je ostao na položajima oko Križevaca.

²³⁹ Ivo Šarajčić, naš poznati diplomata: pukovnik Martin Šimić (umro 1978); Boško Devetak, pukovnik u penziji, umro 1976; Dragomir Milin, načelnik SDB; Rade Mandić, poginuo 5. 4. 1944. godine; Božidar Petrović, građevinski kapetan I kl. u penziji. Iz lične dokumentacije Boška Devetaka.

²⁴⁰ Naredba štaba II operativne zone NOV i POH potčinjenim jedinicama od 13. 10. 1943. godine da izvrše marš u Zagorje. Arhiv, VII, sig. br. 60—1, k. 1472.

Istoga dana, čim su bataljoni zauzeli položaje,²¹¹ neprijatelj je reagovao, tj. napao je Drugi i Četvrti bataljon Dvadeset prve brigade. Vodila se teška borba sa ustašama i njihov napad je odbijen.

Brigada „Braće Radić“ je 17. 10. 1943. godine u pet časova napala na uporište Ivanec, koje je branilo oko 100 neprijateljevih vojnika. U jutarnjim časovima krenula je neprijateljska kolona cestom od Sv. Ivana Zeline. Ustaški prometni zdruk je ocijenio da se naše snage povlače, pa je krenuo slobodnije. To koriste Drugi i Četvrti bataljon i jednovremenim jurišem neprijatelja razbijaju. Naročito se tu istakao Četvrti bataljon,²⁴² čiji su borci bili na sabračajnici i desno od nje. Juriš se pretvorio u gonjenje, pa je neprijatelj razbijen.²⁴³ Izbačeno mu je iz stroja 48 vojnika, niko nije zarobljen, jer su se ustaše radije ubijale nego predavale. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, jedan automat, šest pušaka, dva pištolja i 600 metaka. Iz brigade su poginula četiri druga, osam je ranjeno i jedan je nestao.²⁴⁴

Dva dana potom neprijatelj nije pokušavao da napada na naše položaje, ali mu je avijacija bila veoma aktivna u izviđanju. Tada je zarobljen, s prатnjom od pet članova, švedski ambasador kod Pavelića Hugo Baldenae Wahlin sa suprugom i odmah sproveden u štab Druge operativne zone.²⁴⁵

U vezi s planiranim napadom na Zlatar, štab Dvadeset prve brigade je 18. 10. 1943. godine izdao zapovijest²⁴⁰ da se poruše pruga i TT uređaji Trgovište — Krapina i cesta kod Starog Trgovišta. Taj zadatak je izvršen 19. i 20. 10. 1943. godine. Porušeno je 15 kilometara pruge i

²⁴¹ Operativni izvještaj štaba 28. divizije NOV i POJ o borbama u Zagorju, Zbornik, tom V. knj. 20, dok. 198, str. 670.

²⁴² Štab 28. divizije NOV i POJ izdao je naredbu o pohvali 21. brigade 21. 10. 1943. godine u kojoj se odaje priznanje borcima i rukovodiocima, a naročito 4. bataljonu, koji je junački jurišao i natjerao ustaše da se dave u rijeci i da se sami ubijaju. „Pozivamo borce i rukovodioce da i dalje budu strah i trepet za neprijatelja.“ Arhiv VII, sig. br. 33—2, k. 1131.

²⁴³ „Izvještaj glavnog stožera domobranstva o borbi krstarećeg odreda ustaške posade iz Sv. Ivan Zeline sa partizanima kod Bisaga.“ Arhiv VII, sig. br. mikrofilm 3—670, k. 672.

²⁴⁴ Izvještaj štaba 21. brigade štabu 28. divizije NOV i POJ. Zbornik, knj. 20, dok. 192, str. 670.

²⁴⁵ Štab 21. brigade 18. 10. 1943. štabu 2. operativne zone. Arhiv VII, sig. br. 3—4, k. 1137.

²⁴⁶ Arhiv VII, sig. br. 1—12, k. 1137.

telefonskih veza Trgovište — Novi Marof, na više mjesta je prekopana cesta, srušen most kod Gornje Rijeke — Vinično i još tri druga mosta. Zapaljeno je ustaško uporište Bisag-grad, a ustaše su se povukle u Sv. Ivan Zelina. Za šest dana boravka u Zagorju neprijatelj je vodio 12 borbi s našim jedinicama²⁴⁷ i bilo je 10 partizanskih napada na njegove saobraćajnice.

Poslije uspješne ofanzive i pune inicijative snaga Druge operativne zone i Desete divizije,²⁴⁸ uslijedio je napad Sedamnaeste brigade na neprijateljsko uporište Zlatar. U zapovješti Dvadeset osme divizije²⁴⁹ je stajalo da će brigada „Braća Radić“ biti na obezbjeđenju prema Lepoglavi i Ivancu, a Dvadeset prva prema Varaždinu, Zagrebu i Križevcima. Stab brigade je svoje bataljone što su poslati u zasjedu ovako rasporedio: Prvi bataljon na raskrscu puteva Konjiščina — Kraljevac i Hrašćina Trgovište, kod kote 178; Četiri bataljona na liniju sela Pece — kota 239, sa zadatkom da spriječi neprijatelja u prodiranju iz Varaždina; Drugi bataljon postavlja zasjedu na liniji: kote 208 — 147 — 230, ispred sela Viničnog, radi sprečavanja neprijatelja da napadne od pravca Komina — Bisaga; Treći bataljon je sprečavao neprijatelja da iznenadi iz Križevaca.

Određeno je da napad počne 22. 10. 1943. u tri časa. Jedinicama što su bile u obezbjeđenju je naređeno da nastave zaprečavanje cesta, tj. sečenje i obaranje drveća na njih. Telefonske linije u zoni naših dejstava valjalo je sve prekinuti, a zarobljenike sprovoditi u komande bez svlačenja, „imajući u vidu 21. brigadu, kojoj su potrebne odeća i obuća.“

Na položajima Dvadeset prve brigade nije došlo do borbe. Težak okršaj su zametnuli bataljoni Sedamnaeste brigade na pravcu D. Stubica — Marija Bistrica — Zlatar, kuda je krenula jaka neprijateljeva kolona s tenko-

²⁴⁷ Izvještaj zapovjedništva glavnog stožera domobranstva, tom V, knj. 2, dok. 220, 223, 225 i 228.

²⁴⁸ Depešom glavnog štaba NOV Hrvatske od 17. 10. 1943. naređeno je da je VS NOV i POJ preimenovao 10. diviziju u 28. diviziju NOV i POJ, a da je 2. korpus GSM postao 6. korpus (Slavonski) NOV i POJ. Obaviješt. arhiv II, sig. br. 22—1, k. 1132.

²⁴⁹ Naređenje štaba 28. divizije od 21. 10. 1943. o uništenju uporišta Zlatar. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 455. Naređenje štaba 17. udarne brigade od 21. 10. 1943. o napadu na uporište Zlatar. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 477.

vima, podržana artiljerijom i avijacijom.²⁵⁰ Neprijatelj je uspio da se probije iz Zlatara u Bedekovšćinu 23. oktobra. Tako je Zlatar prepušten partizanima. „Oko Ivanca su partizani²⁵¹ uspostavili narodnu vlast i mobilisali mladiće do 17 do 27 godina. Takođe su upali u Zagreb, u ulicu Kostošiju, razoružali tri domobrana i odnijeli im odore.“²⁵²

Pošto je zauzet Zlatar Dvadeset prva brigada je ostala na istim položajima. Nastavljen je politički rad po selima. Vojni uspjeh je trebalo politički učvrstiti. Izdato je naređenje²⁵³ da se izvedu diverzije na saobraćajnice, a u rejonu razmještaja brigade — na cestu i prugu Zagreb — Varaždin. Izvršavajući taj zadatak brigada je porušila 5 kilometara pruge i 15 kilometara telefonske linije. Ceste su prekopane na više mjesta, miniran je veći most, a na cesti G. Rijeka — Viničko porušena su tri mosta. Zapaljen je Bisak-grad, koji je služio ustaškoj satniji kao utvrđenje na cesti Zagreb — Varaždin.²⁵⁴

Treći bataljon se u isto vrijeme u dva navrata oštro sukobio s neprijateljskom vojskom iz Križevaca, koja je pokušala da upadne na kalničku oslobođenu teritoriju. Prvi napad kod sela Potočana (25. 10), razbijen je, i neprijatelj je bio prinuđen da se povuče. U drugim napadima, koje su izvele znatno jače snage uz podršku artiljerije i avijacije (27. 10), neprijatelj je uspio da potisne Treći bataljon i zauzme selo Vojakovac, ali je zaustavljen ispred sela Glogovca. Neprijateljevi gubici su ostali nepoznati.²⁵⁵

Tako je uspješno okončana dvadesetodnevna ofanziva u Hrvatskom zagorju. Neprijatelj nije bio u stanju da poduzme bilo kakvu veću akciju protiv naših snaga i da omete naše planove.

²⁵⁰ Izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 20. 10. 1943. o stanju na području Zagorja. Zbornik, tom V, knj. 20, str. 804.

²⁵¹ Brigada „Braća Radić“ je u tom kraju držala položaje za vrijeme napada na Zlatar.

²⁵² Izvještaj Glavnog zapovjedništva domobranstva. Zbornik, tom V, knj. 20 dok. 231.

²⁵³ Naređenje štaba 2. operativne zone od 26. 10. 1943. štabu 28. divizije NOV i POJ za rušenje komunikacije. Arhiv VII, sig. br. 24—2, k. 1129.

²⁵⁴ Operativni izvještaj 28. divizije štabu 6. korpusa NOV i POJ o dejstvima u Zagorju. Zbornik, arhiv VII, sig. br. 38—2, k. 471.

²⁵⁵ Neprijatelj je prikazao netačnim gubitke 3. bataljona <31 poginula, 12 ranjenih i 2 zarobljena>, a pored toga navodi da su gubici još veći od zračnog napada. Isto, sig. br. 3—17—718.

Krajem oktobra se Dvadeset osma divizija vratila iz Hrvatskog zagorja na Kalnik. Brigada je u prvoj etapi marša, 29. 10. 1943, stigla u sela Bačkovac, Apatovac, Osek. Tu je predanila, a u toku noći je nastavila pokret u podravska sela Rasinju, Suboticu i Cvetkovac, prema Koprivnici. U njima se odmarala, sređivala svoje redove, održavana su savjetovanja sa štabovima i obavljane su pripreme za napad na Koprivnicu.

1/Na savjetovanju štaba brigade sa štabovima bataljona analizirao se borbeni put po Zagorju. Očekivalo se da će zadatak u Zagorju biti mnogo teži i složeniji, ali nije. Svakako da su tome doprinijeli politička situacija u svijetu, stanje na ostalim frontovima, relativno male neprijateljeve snage u tom kraju da bi se mogao suprotstaviti. Izbacivanje iz upotrebe znatnog broja saobraćajnica doprinijelo je što je naš boravak u Zagorju bio snošljiviji i što smo mogli da izvršimo zadatke. Vojnopolitički uspjesi su bili veliki. Sve jedinice brigade su znatno napredovale, stekle su iskustva, snabdjele se savremenijim oružjem i opremom, a i moral boraca je bio dobar. Poboljšani su unutrašnji red i disciplina, odnosi između boraca i starješina, i sve je to ostavilo u narodu dobar utisak o našim jedinicama.

Ali kod boraca se osjećala velika nostalgija za Slavonijom. Svuda se čulo isto pitanje: „Kada ćemo natrag, u Slavoniju?” Otuda je bilo važno da politički radnici i partijske organizacije objasne potrebu boravka u Zagorju.²⁵⁶ Vjerovatno je da je nostalgichnosti doprinijela i slabija ishrana u siromašnom Zagorju.

Međutim, narod Zagorja je svugdje toplo primio partizane i od srca im davao ono što je imao. Čim bi stigla brigada u selo, zavrtnjeli bi se mlinovi — žrvnji, koje je posjedovalo svako domaćinstvo. Mljeo se kukuruz za žganjce (kačamak) i proju, osnovnu hranu zagorskog seljaka odvajkada.

²⁵⁸ Izvještaj komesara 28. divizije od 1. 11. 1943. komesaru 6. korpusa NOVJ i 2. operative zone NOVH, o političkom radu i stanju jedinica, radu is narodom i o kulturno-prosvjetnom radu. Arhiv VII, sig. br. 17—1, k. 471. Uputstvo 6. korpusa svim komesarima o potrebi podizanja političke svijesti boraca. Građa za Historiju NOP-a u Slavoniji knj. 8, dok. 134.

Popuna je i nadalje bila aktuelan zadatak za brigadu, a tako isto i zbrinjavanje ranjenika. Teški, nepokretni ranjenici su optremani u partizanske bolnice u Slavoniju, udaljene 120 do 160 kilometra, i to veoma lošim seoskim putevima. Lakši ranjenici su ostali u partizanskoj bolnici u selu Ivancu.

U brigadama su se tih dana tražili dobrovoljci za popunu Trinaeste proleterske brigade „Rade Končar“, koja je odlazila u sastav Prve proleterske divizije.²⁵⁷ Iz Slavonije 23. oktobra krenulo 114 boraca, a samo Dvadeset osma divizija je dala 100 boraca za Trinaestu proletersku. Oni su imali da se, po prelasku Save, jave u štab banijskog vojnog područja.²⁵⁸

U to vrijeme je stigla vijest da je Šesnaesta brigada otišla za Žumberk da smjeni Trinaestu proletersku brigadu,²⁵⁹ a da je Dvanaesta brigada otišla u Bosnu.²⁶⁰

Dvanaestu diviziju su činili Osamnaesta, Dvadeset peta i čehoslovačka brigada „Jan Žiška“.²⁶¹ To je malo smirilo duhove među borcima, koji su žudjeli za Slavonijom. Sad su govorili: „Pa, vidiš, i drugi idu van Slavonije.“

Do napada na Koprivnicu brigada nije dolazila u dodir s neprijateljem.²⁶² To se vrijeme koristilo za sređivanje jedinica,²⁶³ održavanje partijskih i skojevskih sastanaka, za četne i bataljonske konferencije. Nastava se izvodila u svim četama. Ukazivalo se na slabosti u borbenim dejstvima, i sumirala iskustva.

²⁵⁷ Naredba 6. korpusa NOVJ od 21. 10. 1943. Građa za HIS, knj. 8, dok. 85.

²⁵⁸ Akt štaba 28. divizije od 1. 11. 1943. banijskom području o upućivanju boraca za popunu 13. proleterske brigade. Arhiv, VII, sig. br. 8—8, dok. 1122.

²⁵⁹ Brigada je stavljena pod komandu 2. operativne zone 20. 10. 1943. godine.

²⁶⁰ Brigada je prešla Bosnu 3. 11. 1943. godine.

²⁶¹ Naredba br. 17, štabu 6. korpusa NOV i POJ od 3. 11. 1943.

²⁶² Trećeg novembra 1943. godine patrola 1. čete 1. bataljona bila je nebudna, pa ju je neprijatelj u selu Mučnom Brijegu iznenadio. Poginuli su desetar Slavko Radunković i borac Vasić Đorđe. Autor.

²⁶³ Izvještaj komesara 28. divizije od 1. 11. 1943. komesarima 6. korpusa i 2. operativne zone. Zbornik, tom IX, knj. 4, dok. 90, str. 428.

OSLOBOĐENJE KOPRIVNICE

Zapovijest za oslobođenje Koprivnice izdao je štab Druge operativne zone 3. 11. 1943,²⁶⁴ a detaljan plan napada na to uporište izradio je štab Dvadeset osme divizije 4. novembra 1943.²⁶⁵ Za dan početka napada određen je 6. 11. 1943. godine, u 24 časa, a u čast godišnjice velike oktobarske revolucije.

U uvodnom dijelu zapovijesti se između ostalog kaže da iz starog hratskog grada Koprivnice treba uoči 7. novembra da se zaori pjesma naših topova i minobacača, mitraljeza, neka odjeknu uništavajuće bombe iz ruku naših bombaša kao pozdrav Crvenoj armiji i narodima Sovjetskog Saveza. Neka se čuje pozdrav našoj braći Srbima, Slovencima, Crnogorcima, Bosancima i Makedoncima.²⁶⁸

U Koprivnici je bilo oko 1.600 neprijateljskih vojnika:²⁶⁷ nacista, ustaša, domobrana, žandarma, domaćih ustaša i ustaškog aparata koji je bio svrstan u odbranu grada. Neprijatelj je bio snabdjeven streljačkim naoružanjem i jednim oklopnim vozom, koji će u odbrani odigrati značajnu ulogu. Utvrđene su pojedine tzv. otporne tačke, a oko njih drveno-zemljani bunker. Neprijateljska odbrana se zasnivala na branjenju nekoliko čvorova koji su međusobnim ispomaganjem i manevrom rezerve štitili cio

²⁶⁴ Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 22, str. 111.

²⁶⁵ Naredba štaba 28. divizije od 4. 11. 1943. podređenim jedinicama za napad na Koprivnicu. Arhiv VII, sig. br. 30—2, k. 1129. Graga za Historiju NOP u Slavoniji, knj. 8, dok. 130, str. 345—360.

²⁶⁶ Iste noći je 12. divizija 6. korpusa napala na Viroviticu. Isto, dok. 128, str. 345, a šire o akciji na Viroviticu vidi dok. 140, 142 i 150.

²⁶⁷ Južni čvor odbrane branili su gestapovci, sa 2 teška mitraljeza i 2 puškomitraljeza. Zapovjednik garnizona je bio njemački potpukovnik Recha.

Osnov odbrane činila je koturaška bojna, pod komandom bojnika Ivana Marušića, sa oko 600 vojnika, a dva voda na obezbjeđenju mosta na Dravi, bila su naoružana sa 8 teških mitraljeza, 28 puškomitraljeza, 6 lakih minobacača. To su bili najveći i najjači objekti u gradu.

Sjeverni čvor odbrane (željeznička stanica) držala je prometna ustaška bojna, bez satnije, naoružana sa 4 puškomitraljeza; tu je bio oklopni voz, naoružan topovima i tlakovima, koji je preko dana povezivao istočni CO na Cardu i Danicu. U Cardu je bila njemačka štabna četa (oko 90 vojnika), a u Danici prva padobranska satnija bojnika Dolanskog, naoružana sa 2 teška mitraljeza i 6 puškomitraljeza. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 183, str. 629.

grad. Južni čvor odbrane bio je u rejonu Jelačićevog trga, hotel Križ, bolnice, SS komandanture, žandarmerijske postaje, dakle na Starčevićevom trgu. Zapadni čvor odbrane je obuhvatio domoljub, gimnaziju, osnovnu školu i posadnu padobransku satniju (četu) na obezbjeđenju senjaka i električne centrale. Sjeverni čvor odbrane činili su: željeznička stanica M. i V. Carinarnica, fabrika ulja (sada „Podravka“), bojna ustaškog prometnog zdruga i oklopni voz. Istočni čvor odbrane je obuhvatao i Danicu (bivši koncentracioni logor), koji je posjela padobranska satnija. Kasarnu u Cardu, koja je od grada udaljena 1,5 do 2 kilometra, posjela je tzv. njemačka kvartir satnija.

Napad na uporište izvodila je Dvadeset prva brigada, a na objekte na periferiji — Čardu i Danicu — Kalnički odred, bez jednog bataljona. Prvi bataljon Dvadeset prve brigade, ojačan jednim topom, napadao je na gestapovce u južnom (čo) čvor odbrane. Prva četa je zauzimala bolnicu i hotel Križ, druga četa napredovala je Preluškom ulicom i Hrišćanskim putem napadajući i hotel Križ, treća je vršila manevar i nadirući Gibaničkom, Kaniškom i Dravskom ulicom napadala i žandarmerijsku stanicu i zauzela magacin ubojne opreme. Na zapadni ČO napadali su Treći i Četvrti bataljon. Četvrti je (dvije njegove čete) napadao domoljub, a jedna četa senjak i električnu centralu. Treći bataljon, ojačan topom, napadao je gimnaziju i osnovnu školu, koje je branila po satnija boturaša, a Drugi bataljon je, dve njegove čete (prva i treća), upao u grad istočno i zapadno od željezničke stanice.

Kalnički partizanski odred je, bez jednog bataljona, napadao: jedan bataljon padobransku satniju u Danici, a drugi je blokirao uporište prema Dravskoj, Kaniškoj i Gibaničkoj ulici. Dio snaga je, frontom prema Cardu, opkolio uporište sa te strane i sprečavao neprijatelja da manevriše u gradu.²⁶⁸

U bataljonima su bile formirane bombaške i diverzantske grupe, a Drugi bataljon se u selu Subotici snabdio vatrogasnom pumpom, pomoću koje je, u slučaju potrebe, trebalo mlazovima benzina objekte na željezničkoj stanici zapaliti.

U zapovjesti za napad prvi put je planirana i protivvazдушna odbrana. Kalnički odred je takođe imao da u

²⁶⁸ Izjava komandanta 1. bataljona Kalničkog partizanskog odreda Paje Livade, prvoborca, pukovnika u penziji iz Beograda.

židovskom groblju postavi teški mitraljez. Dva teška mitraljeza koja je obezbjeđivao jedan vod u selu Ivanecu dala je brigada „Braća Radić“, a zadatak je bio: osuti vatru po niskoletećim avionima ako bi pokušali da slete na aerodrom u Koprivnici.

Prema neprijateljskim garnizonima iz kojih je mogla da stigne pomoć postavljene su zasjede. Najjači i najbliži neprijateljski garnizon, Bjelovar, pod čijom je komandom bio i koprivnički, imao je oko 2.500 vojnika. Sedamnaestoj udarnoj brigadi je naređeno da zatvori taj pravac linijom: selo Rakitnica — kota 260 — selo Lipovo Brdo — kota 252 — selo Ograde — kota 215.²⁶⁹

Pravac od Varaždina, najjačeg garnizona u sjevernoj Hrvatskoj, u kojem je bilo oko 4.000 neprijateljskih vojnika sa artiljerijskim divizionom i osam tenkova, zatvarala je brigada „Braće Radić“. Njeni položaji su bili na desnoj obali rijeke Bednje, od Ludbrega do M. Bukovca. Varaždinski bataljon Kalničkog odreda je držao položaje na Varaždinskom brijegu i izvodio je demonstrativni napad na Varaždin. Brigadi su dodijeljena sva protivtenkovska sredstva i naređeno joj je da preduzme opširne diverzije radi rušenja mostova na rijeci Bednji.

Druga moslavačka brigada (bez jednog bataljona) zatvarala je pravac Križevci — Koprivnica u rejonu: Donjara — kota 251 — Grdak (tt 250), a jedan njen bataljon je bio u rezervi štaba Druge operativne zone u selu Dubovačkom Brijegu. Bjelovarski partizanski odred zatvarao je pravac Podravski Novi Grad — Koprivnica, u rejonu sela Bregi — Borovljani, a jedan bataljon odreda obezbjeđivao je previjalište Dvadeset osme divizije u selu Starom Gradu.

Uspjesi partizanskih jedinica u Zagorju uzdrмали su ustašku vlast i narušili joj mir i spokojstvo. Zauzimanjem Ludbrega Koprivnica je bila odsječena od drugih garnizona. Vezu je održavala samo posredstvom radio-stanica, a snabdijevalo se avionima. O raspoloženju ustaša u Koprivnici vidimo iz pisma koje je logornik prof. TJdbinac poslao 25. 10. 1943. u Zagreb:

„Partizani obećavaju napadaj na Koprivnicu da osveti 'Danicu' — bivši logor. Ova pretnja se može uzeti za

²⁶⁹ Zapovijest štaba 17. brigade od 5. 11. 1943. godine potčinjenim jedinicama o postavljanju zasjede prema Bjelovaru, Arhiv VIT, sig. br. 30—2, k. 1129.

ozbiljno. Posada u Koprivnici bi trebala imati bar 8 tenkova, jer moral koturaške bojne nije na zavidnoj visini. . . Domobranici iz posadne sati iz Bjelovara bi jedva čekali da se vrate kući. . . Mi smo ovdje gledali više partizanskih uspjeha nego neuspjeha. U toj perspektivi motrimo i slušamo partizanska obećanja". . .²⁷⁰

Pripreme za napad na Koprivnicu bile su svestrane, kako vojnopolitičke tako i partizanske. Svaka pojedinost je ne jednom provjerena. Rejon prikupljanja je bio u šumi istočno od sela Jagnjilovca na Bilo-gori. Postrojenim boricima Dvadeset prve brigade govorili su član AVNOJ-a Mladen Iveković i komesar divizije Ivan Šibi. Ukazali su na značaj borbe i odlučnost boraca da se pobjeda izvojuje. Svima je bilo jasno da već u početku treba postići silinu udara i ne dozvoliti neprijatelju da se pribere i organizuje za odbranu. Jednovremenim napadom na sve neprijateljevske otporne tačke trebalo je onemogućiti neprijatelja da manevriše živom silom i vatrom i razbiti sistem njegove odbrane.

Bataljoni su se, u jednoj koloni, spustili sa obronka Bilo-gore ka Glogovcu preko atara sela Bregi ka Drakovom mlinu, kota 135, Miklinovac, odakle su krenuli svaki svojim pravcem napada. Vodići su bili borci iz brigade „Braća Radić" i Bjelovarskog odreda, naime žitelji tih sela, koji su poznavali svaku stopu, džbun, kamen i kanal. Zastajkujući, kolona se tiho i polako kretala da bi prišla bliže uporištu. U njemu je bilo uobičajeno: grad osvijetljen, noć mirna, samo što bi gdjekad neki metak koji bi ispalio neprijatelj na obezbjeđenju, poremetio tišinu.

Odjednom je u gradu provrilo kao u kotlu. Napad je počeo. Došao je taj, toliko čekani, trenutak. Svjetleće rakete su poletjele na sve strane, rafali svijetlećih metaka šarali su nebo. Komandiri su vodili svoje čete sve dublje nastojeći da potpuno opkole neprijatelja. Kuriri su se vješto provlačili nepoznatim gradom, hvatali vezu s četama i nosili prve poruke i dopunska naređenja.

Koturaška bojna je opkoljena. Borci Trećeg i Četvrtog bataljona su ih pozivali da se predaju. Čuli su se uzvici

²⁷⁰ Izvještaj ustaškog logora u Koprivnici. Arhiv VII, sig. br. 51/3—k, k. 80.

„juriš" i „naprijed, udarnici".²⁷¹ (Još u toku pripreme za napad govorilo se borcima da ako brigada zauzme Koprivnicu dobiće naziv „udarna", a onda će i cijela divizija postati udarna).

Borbe u uporištu bile su žestoke i uporne. Borilo se za svaku otpornu tačku. Do četiri časa nijedan bataljon nije postigao odlučujući uspjeh. Prvi bataljon je zauzeo bolnicu, žandarmerijsku stanicu, ustaško poglavarstvo. Nijemci su pružali ogorčen otpor u hotelu „Križ" i u bunkerima oko njega. Borci doniješe na rukama naš top „Marko". Pogoci s bliskog odstojanja „smekšao" je njemački otpor. Treći i Četvrti bataljon opkoliše koturašku bojnu. Uslijedilo je više poziva koturašima da se predaju, ali se oni nisu predavali. Zauzeti su senjak i električna centrala i razbijena je neprijateljska grupa koja im je posla u pomoć. U 4,45 časova Treći bataljon je još primakao top i iz njega su sada direktno tučeni gimnazija i osnovna škola. Pošto je ispaljeno nekoliko granata, grupa koturaša je pribjeglja lukavstvu: istakla je belu krpu u znak predaje i prilazila s oružjem u šakama. Kada priđeše blizu, povikaše: „Hvataj žive!"²⁷² Borci Trećeg bataljona su, srećom, bili oprezní, otvorili su jaku vatru i odbili koturaše primoravši ih da se vrate, ali je do 5,30 časova ipak zauzeta osnovna škola iz koje su se branili. Jedan broj koturaša je pobjegao u gimnaziju i odatle nastavio da pruža žestok otpor.

Stuacija se najviše komplikovala kod Drugog bataljona. Prva četa je ušla u grad i zauzela mlin vršeći pritisak carinarnici, ali je neprijatelj u toku dana na nju nekoliko puta jurišao i opkolio je, s ranjenicima. Treća četa nije uspjela da se prebaci preko pruge. Neprijatelj joj je nanio gubitke i odbio je prema selima Dubovačkom Brijegu i Vinici. Vod druge čete je zauzeo bunkere na raskršnici pruga, ali nije imao sredstava da poruši niti da

²⁷¹ Povodom 7. novembra, u 28. diviziji je organizovano „Udarničko takmičenje" koje je trajalo 15 dana: od 30. 10. 1943. do 15. 11. 1943. godine. Propozicije su bile da se odgovori na 14 pitanja iz života, rada i borbe, a cilj je bio jačanje moralno-političkog i borbenog stanja u brigadi. Poslije sabiranja rezultata bataljoni su zauzeli ova mjesta: 3. 4. i 1. i 2. bataljon. Kruna tog takmičenja je bila uspješna borba za oslobođenje Koprivnice. Zapisala sekretar SKOJ-a brigade drugarica Ankica Maksić u „Brigadiru" broj 5/6, za decembar 1943. godine.

²⁷² Opisao u „Brigadiru" broj 5/6, od decembra 1943. godine, komandant 3. bataljona Pero Valanović.

onesposobi prugu, pa je u svanuće došao u sastav čete. Te dvije čete su više pripucavale, čak su se i branile, jer je neprijatelj u toku dana izveo dva protivnapada prema njima. Brisani teren nije se mogao savladati poslije početka napada. Čak je dio neprijateljevih snaga iz željezničke stanice izveo protivnapad na Treći i Četvrti bataljon. Znatnu pomoć neprijatelju u odbrani Carde i Danice, kao i željezničke stanice, pružio je oklopni voz, koji je, kao jaka pokretna manevarska jedinica, neometano manevrisao i održavao vezu između ta dva neprijateljeva uporišta. Prije svanuća je padobranska satnija iz Danice prešla Nijemcima u Čardu i s njima organizovala odbranu. Uz podršku oklopnog voza, te su snage odbacile Drugi bataljon Kalničkog odreda, koji je bio preslab da zauzme te objekte.

Vjerovatno je da je neprijatelj bio ocijenio da će ako se održi do svanuća uspjeti da se odbrani i da će se naše snage povući, ili pak da će u toku dana dobiti pojačanje iz susjednih garnizona. No i idućeg dana se razgorjela borba, i to žestoka borba u gradu i na Cardu, a u kasarnama je neprijatelj bio pasivan i opkoljen. Ustaše u željezničkoj stanici imaju inicijativu. Drugi bataljon Dvadeset prve brigade je u toj situaciji ograničio svoje dejstvo na pripucavanje. U zauzimanju jakih objekata važnu ulogu su imali naši topovi i bombaške grupe.

U 10 časova je zauzet hotel „Križ”. Prvi bataljon je izvršio zadatak. Dio posade je pobjegao. Tu je poginuo komesar čete Dušan Đurić. Koturaška bojna se branila iz gimnazije sve do 13 časova. Tada je komandant Trećeg bataljona Petar Valanović izvjestio štab brigade da je zarobljeno 160 koturaša, zaplijenjeno 200 pušaka, pet puškomitraljeza, kao i da je poginuo komesar čete Đuro Rukavina. Njegov bataljon je zarobio 100 neprijateljskih vojnika sa 100 pušaka, 10 puškomitraljeza i jednim teškim mitraljezom. Središte Koprivnice je zauzeto u 13 časova. Komandant Četvrtog bataljona Đermanovčić je javio da je zauzet domoljub.

U devet časova je otpor slomljen, ali su naši bataljoni bili bez inicijative, indiferentni prema događajima, a i bez dopunskih naredjenja. Ni u zapovijesti nisu bili naznačeni sljedeći zadaci. To su iskoristile ustaše ^ uspjele su da u grupama pobjegnu iz grada. Pred veče su se povukle u kasarnu Carda, gdje su s Nijemcima i padobran-

cima organizovali odbranu. No oklijevalo se i u preduzimanju napada na Cardu,²⁷³ pa ju je neprijatelj 8. 11. zapalio i bez većih gubitaka se, sa ostatkom posade, povukao preko Drave u sela Golu, Gotalovo i Zdalu.

Oslobodenjem Koprivnice mnogo se doprinijelo daljem razvoju NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj.²⁷⁴ Tu je neprijatelju poginulo više od 100 vojnika a zarobljeno je četiri stotine. Zaplijenjeno je osam mitraljeza, 18 puškomitraljeza, četiri laka minobacača, 605 pušaka, sedam automata, 10 pištolja, oko 300.000 metaka, 954 ručne bombe, 620 minobacačkih mina, 475 kilograma eksploziva, dva kamiona, dva automobila, četiri motocikla i oko 600 bicikla.²⁷⁵

Naše jedinice su se, eto, dokopale ogromnog plijena, koji je Komanda kalničkog područja otpremila na slobodnu teritoriju. Na željezničkoj stanici je nađeno 17 lokomotiva i oko 300 vagona. Iz vagona je zaplijenjeno 15 vagona novinskog papira, dva vagona soli, sedam vagona šećera, više vagona porculanskog suda, raznovrsnog građevinskog materijala i opreme, više vagona žive stoke i pića, predviđenog za njemačku vojsku te druge opreme. Zaplijenjeno oko 1.000 pari vojničke odjeće, mnogo čebadi, šatorskih krila, posteljina i dvije stamparije.

Iz brigade je 20 boraca poginulo. Dvojica su bili komesari četa, jedan komandir čete, jedan vodnik, dva delegata, četiri desetara, a ostalo borci. Dosta je i ranjeno (54): jedan komesar čete, dva komandira i veći broj komandira vodova, delegata i desetara.²⁷⁶

U borbi za Koprivnicu istakli su se svojom hrabrošću komandir čete Stevo Pribić, vodnici Milan Čvara, Mito Dragičević, Jovo Aleksić, politički delegat Branko Rusić i desetar Jovo Lukić.²⁷⁷ Iz Trećeg bataljona osobito su se pokazali treća četa, komandir prve čete Petar Savić, po-

²⁷³ Izvještaj njemačkog potpukovnika Recha od 10. 11. 1943. o povlačenju ostataka posade iz Koprivnice u sela Prekodravlja. Arhiv VII, sig. br. mikrofilm 3752—754.

²⁷⁴ Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 60, 80 i 103.

²⁷⁵ Izvještaj štaba 21. brigade od 10. 11. 1943. godine štabu 28. divizije NOVJ-a o uspješno izvedenoj akciji na Koprivnicu. Građa za Historiju NOP u Slavoniji, knj. 8, dok. 148, str. 416.

²⁷⁶ Izvještaj zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 7, 8, 9, 10, i 11. 11. 1943. godine o napadu na Koprivnicu. Zbornik, tom V, knj. 21, str. 613, 619, 622, 624 i 629.

²⁷⁷ Naredba štaba 21. brigade o pohvali rukovodilaca i boraca u napadu na Koprivnicu. Arhiv VII, sig. br. 16—36/1, k. 1139.

litički delegati Jovo Komlenović i Božica Dimitrijević i vodnik Vilim Nad.²⁷⁸

Prvog dana napada neprijatelj u Koprivnici nije dobio pomoć spolja.²⁷⁹ Brigada „Braće Radić“ se oštro sukobila sa ustašama 1. bojne tzv. Pavelićevog tjelesnog zdruga, koja je bila ojačana tenkovima. Neprijateljev napad je zaustavljen i odbijen. I Moslavačka brigada je razbila jednu neprijateljevu kolonu ojačanu topom. Poginulo joj je pet boraca i četiri je ranjeno. Na položajima Sedamnaeste brigade je bilo mirno sve do 10. 11. kada je, oko devet časova, krenula jedna neprijateljska kolona prema selu Kapeli, ali ju je, u petočasovnoj borbi, razbio Prvi bataljon Sedamnaeste brigade. Međutim, i sam je ostao bez šest boraca, a 15 je ranjeno.²⁸⁰ Neprijatelj je 9. 11. pobjegao iz Novigrada.

Stab Druge operativne zone je izdao naredbu o pohvali boraca i rukovodilaca iz Dvadeset prve brigade. U njoj se kaže:

„Za junačko držanje i upornu borbu boraca i rukovodilaca 21. brigade Hrvatske za oslobođenje grada Koprivnice, POHVALJUJEMO SVE BORCE I RUKOVODIOCE ZAJEDNO SA NJIHOVIM JUNAČKIM ŠTABOM BRIGADE, koji je savjesno rukovodio ovom borbom i zajedno sa svojim borcima donio slavu 21. brigadi Hrvatske, a slobodu građanima grada Koprivnice.“²⁸¹ Naročito ističemo hrabro držanje boraca 1, 3. i 4. bataljona 21. brigade NOV Hrvatske.“

Prva čestitka povodom oslobođenja Koprivnice došla je s položaja Sedamnaeste udarne brigade. U njoj su borci i rukovodioci te jedinice sem ostalog napisali: „Čestitamo na postignutom, najvećem uspjehu naše divizije. Poklonili ste i prinijeli najljepši dar 26-godišnjici oktobarske revolucije i našem narodu. Brzo osvajanje tako velikog uporišta kao što je Koprivnica veliki je vojnički uspjeh, koji će svima nama u budućim borbama davati

²⁷⁸ Naredba u listu 3. bataljona. Arhivf signatura reg. br. 1—3, k. ⁶⁶₂₇₉

Operativni izvještaj štaba 2. operativne zone od 15. 11. 1943. godine. Arhiv VII, sig. br. 35/7, k. 1472 A.

²⁸⁰ Izvještaj štaba 17. brigade od 10. i 11. 11. 1943. štabu 28. divizije NOV i POJ. Arhiv VII, sig. br. 26—2, k. 1130 i 27—2, k. 1130.

²⁸¹ Naredba broj 39. štaba 2. operativne zone 21. brigade za oslobođenje Koprivnice. Arhiv VII, sig. br. 47/7, k*. 1471, Građa, knj. 8, dok. 147, str. 415.

snage i podstreka. Naša brigada je u mislima sa vama i veseli se vašoj pobjedi. Možete biti uvjereni da neprijatelj nikada neće prodrijeti u naše redove.²⁸²

Već drugi dan poslije oslobođenja grada, štab Dvadeset prve brigade je proglasom pozvao građane Koprivnice na miting. Istog dana je Narodnooslobodilački odbor grada Koprivnice pozvao građane na miting predviđen za 10. 11. 1943. u bioskopskoj sali. . . „Došlo je vrijeme da kažeš jesi li čovjek, svoj — hrvatski, srpski i slovenački čovjek. Dodite danas svi na prvi ljudski i iskren dogovor” — stajalo je sem ostalog u proglasu.

U Koprivnici je nastalo pravo mirnodopsko vrijeme. Svi lokali i radnje su otvoreni. Fotografske radnje su bile pune boraca koji su željeli da se slikaju i sačuvaju uspomenu na te događaje. Cete su na smjenu odlazile u bioskop. Mnogi borci su tada prvi put gledali film.

Štabovi su, međutim, izučavali operativnu situaciju, analizirali protekle borbe i iz tih proučavanja izvodili zaključke. Zapaženo je da na oklopni voz na željezničkoj stanici niko nije ukazao i da pruga nije bila presječena. Informativna služba je takođe podbacila. Oklopni voz se probio ka Mađarskoj, a na tom pravcu nije bilo zasjede. Iz Kalničkog odreda je devet boraca poginulo i sedam ranjeno. Potcjenjivanje domobranskih jedinica je bila loša praksa. Koturaška bojna je, recimo, pružila veći otpor nego Nijemci, i tek kada je bila izložena topovskoj vatri sa bliskog odstojanja počela se predavati. Zaključeno je da treba stalno izučavati taktiku borbe u naseljenom mjestu.

Brigada je ostala u Koprivnici do 14. 11. 1943. godine. Obezbeđivala je izvlačenje plijena. Radilo se neprekidno dan i noć, jer se nije znalo da li će šta neprijatelj preduzeti sljedećih dana.²⁸³ Tada su vojnički obučavani omladinci, kojih je sve više stizalo u jedinice. Jedan borac hroničar je zapisao u „Brigadiru” br. 5/6 da je iz Koprivnice i okoline stupilo u NOV 600 novih boraca, od kojih manji broj ostao u brigadi. U brigadu je došla velika grupa bolničkog osoblja.

U gradu je tih dana bila prava praznična i radna atmosfera. Već prvoga dana održan je narodni miting. Na

²⁸² Grada za Historiju NOP Slavonije, knj. 8, str. 378, dok. 137.

²⁸³ Koprivnica je bila slobodna sve do 8. 2. 1944. Tada ju je ponovo posjetio 5. ustaški stajući zdruk, kojim je komandovao poznati zločinac Rafael Boban.

sve strane bile su parole koje su pozivale na borbu, bratstvo i jedinstvo i zahvalnost osloboditeljima. Drugoga dana je Gradski narodnooslobodilački odbor izdao proglas u kome je pozvao stanovnike da se organizuju normalan život. Prvaci HSS prilazili su narodnooslobodilačkom pokretu i ulazili u organe narodne vlasti.

Na željezničkoj stanici su se začule 12. 11. jake detonacije. To je bio rezultat naređenja da se unište lokomotive i spale vagoni, jer se neprijatelj s tenkovima probio u Ludberg. Tu je bio zaustavljen.²⁸⁴ Nekoliko puta je pokušao da nasilno proдре, radi izviđanja' prema Koprivnici, ali je pretrpio neuspjeh. Prekinuo je akciju i njegove kolone su se vratile u Varaždin.

Brigada tada odlazi prema Ludbregu, u sela Cvetkovac, Bolfan (tu se razmještaju Drugi, Treći i Četvrti bataljon, Ivanec, Pustakovec i Đekovac (Prvi bataljon). I tu se održavaju mitinzi i priredbe i politički se radi s narodom.

Nakon tri dana Dvadeset prva brigada odlazi u područje Bjelovara i Bilogore, gdje je smijenila na položajima Sedamnaestu brigadu.²⁸⁵ Bilo je planirano da Sedamnaesta napadne na Đurđevac, ali do toga nije došlo jer se neprijatelj povukao. Štitila je slobodnu teritoriju od upada neprijatelja iz Bjelovara, a razmjestila se u selima: Paglinu, Kloštaru i Tvrdoj Rijeci.²⁸⁶

BORBA ZA ČAZMU — ZASJEDA U STEFANJU

Poslije smjene Sedamnaeste udarne brigade na položajima prema Bjelovaru, Dvadeset prva brigada nije imala dodira s neprijateljem. Predstojao je napad na uporište Čazmu. U vezi s naređenjem²⁸⁷ štaba Dvadeset osme divizije, Dvadeset prva brigada je dobila nov raspored i 24. 11. krenula je sjeverno od Bjelovara, preko Klokočevca i razmjestila se u selu G. Sarampovu.²⁸⁸

²⁸⁴ Arhiv VII, sig. bi. 20—2, k. F472.

²⁸⁵ Naređenje štaba 2. operativne zone NOVH od 17. 11. 1943. štabu 28. divizije NOVJ da 21. brigada smijeni 17. brigadu na položajima prema Bjelovaru. Arhiv VII, sig. br. 20—2, k. 1472.

²⁸⁶ Naređenje štaba 28. divizije štabu 21. brigade da posjedne položaje prema Bjelovaru. Arhiv VII, sig. br. 1—8, k. 1122.

²⁸⁷ Arhiv VII, sig. br. 1/8, k. 1122.

²⁸⁸ Isto, 2—35, k. 1122.

Štab Druge operativne zone NOV i POH je 25. 11. 1943. izdao zapovijest²⁸⁹ za napad na Čazmu. Isto je to uradio i štab Dvadeset osme divizije.²⁹⁰ Prema toj zapovijesti štab Dvadeset prve brigade je 26. 11. 1943. godine naredio²⁹¹ da se postave obezbjeđenja prema Bjelovaru, u rejonu sela Stefanja i Laminca.

Na Čazmu su napadali Druga moslavačka brigada (ojačana topom Dvadeset prve brigade) i jedan bataljon Moslavačkog odreda. Uporište je branila 1. bojna 5. gorske pukovnije i oko 200 SS policajaca njemačkog redarstva. Prema zapovijesti, uporište je trebalo napasti 28.11. 1943. godine u tri časa. Moslavačka brigada je poslije borbi koje su trajale oko 20 časova zauzela uporište.²⁹²

Brigade Dvadeset osme divizije su zatvarale glavne pravce prema Čazmi: Sedamnaesta od Križa i Ivanić-Grada, a Dvadeset prva brigada od Bjelovara. Moslavački odred je zatvarao pravac od Popovače, a Zagrebački od Križevaca. Zasjeđe se ne mogu povući sve dok se uporište ne zauzme, to je bilo jedno od upozorenja jedinicama što su bile u njima.

Uslovi za kretanje jedinica prema rijeci Česmi bili su veoma otežani. Kiša je danima padala, pa su se svi kanali i pritoka Česme izlili, tako da je blato bilo gotovo neprohodno. Naročito su se teško kretale komora i prateće jedinice. Štab brigade je zabranio starješinama da jašu pored kolona kako bi se bar malo ublažile teškoće u maršu. Brigada je bila u prethodnici divizije, pa je i bila dužna da popravlja mostove i prelaze i da ih obezbjeđuje dok i posljednja jedinica ne pređe.²⁰³

Procjenjujući postavljeni zadatak, štab brigade je ustanovio da ispred sebe ima jak neprijateljski garnizon, pod čijom je operativnom komandom bilo i uporište Čazma. A odatle je valjalo očekivati prvu intervenciju. Zemljište je bilo blago talasasto, više ravničasto, delimično naseljeno i pošumljeno.

²⁸⁹ Zbornik, tom V, knj. 21, str. 449.

²⁹⁰ Arhiv VII, sig. br. 34—1/2, k. 1129.

²⁹¹ Isto, 16—1, k. 1137. Zbornik, tom V, knj. 21, str. 99.

²⁹² Pismo štaba 2. operativne zone od 30. 11. 1943. potčinjenim jedinicama o rezultatima napada na Čazmu. Tom V, knj. 21, str. 572.

²⁰³ Izvještaj štaba 21. brigade od 27. U. štabu 28. divizije NOVJ o popravci mostova na rijeci Čazmi radi prebacivanja jedinica. Arhiv VII, sig. br. 23—2, k. 1137.

Prvi bataljon, sa odjeljenjem minobacača, bio je isturen nešto naprijed i bočno, tako da su dvije njegove čete posjele kotu 127, jedna četa je bila na koti 137 i izvodila je demonstrativni napad na garnizon Nartu²⁹⁴ vezujući na taj način neprijateljske snage za sebe. Neprijatelja je trebalo napasti tek pošto Drugi i Četvrti bataljon prihvate borbu i on bude usmjerio svoja dejstva na njih. Četvrti bataljon je posjeo položaje: selo Lamine — Vujinovac tt. 164, a Drugi ojačan odjeljenjem teških mitraljeza, minobacača i protivtenkovskom puškom, zaključno do saobraćajnice Bjelovar — Čazma, ispred sela Stefanja i rijeke Česme, a predstraža je bila isturena u selo Blatnice. Treći bataljon je bio u brigadnoj rezervi u rejonu u selu Zdenčecu. Zadatak mu je bio da obezbeđuje mjesta prelaza na rijeci Česmi, a zatim da poruši sve prelaze na Česmi, kontroliše saobraćajnicu St. Stefanje — Zdenčec — selo Sišćan i da na taj način s boka osigurava borbeni poredak brigade.

Stab brigade je upozorio bataljone na potrebu stalnog borbenog osiguranja i isturenog izviđanja kako bi se nastupanje neprijatelja na vrijeme otkrilo. Vatra iz teških oružja trebalo je da bude najjača i najpreciznija, jer je poslije pada Koprivnice neprijatelj budno pratio kretanje naših jedinica i pojačavao se.²⁹⁵

Osvanuo je tmuran jeseni dan. Niski olovni oblaci iz kojih je sipala hladna i dosadna kiša pritisli su zemlju. Uz to, spustila se i gusta magla, tako da je vidljivost bila samo nekoliko metara.

Čim je počeo napad na Čazmu iz Bjelovara je stiglo u Nartu pojačanje.²⁹⁶ Dio neprijateljeve posade s vodom topova krenuo je iz Narte u borbeno izviđanje ka Stefanju. Nastupao je oprezno, a kada je naišao na srušeni most na potoku Batinac, bio je još oprezniji. Zametnula se borba na položajima Drugog i Četvrtog bataljona. Dva voda iz Prvog bataljona, s njegovim komandantom,

²⁸⁴ U Narti se nalazila 2. bojna 2. pješadijske pukovnije, djelovi SS njemačkog redarstva sa baterijom topova. Vidi objašnjenje ²⁹⁸.

²⁸⁵ izvještaj zapovjedništva glavnog Stožera domobranstva od 25. 11. 1943, u kom se kaže da jake partizanske snage ugrožavaju Bjelovar. Zbornik, tom V, knj. 21, dok. 199, str. 668. Odmah je u Bjelovar poslato pojačanje: 1. bataljon 974. grenadirskog puka i 3. bataljon 211. lovačkog puka. Arhiv VII, sig. br. 26—20, k. 6.

²⁹⁰ Bojna relacija za studeni 1943. godine, pothvatnog zapovjedništva područja Bjelovar. Arhiv VII, sig. mikrfecfilm 4—99—21.

prešla su saobraćajnicu da bi zaustavili neprijatelja u odstupanju. Drugi i Četvrti bataljon su izvršili snažan pritisak, ali je slabe snage Prvog bataljona nadmoćniji neprijatelj jednostavno pregazio. U borbi prsa u prsa između malobrojnih boraca iz Prvog bataljona i protivnika od minobacača je smrtno ranjen dvadesetogodišnji komandant Prvog bataljona Jakov Bosiočić Veseli. Tako je poginuo prvi komandant Dvadeset prvoj brigadi i jedan od najmlađih u Šestom slavonskom korpusu. Tu se borba vodila sve do pred veče. Sedam domobrana je poginulo i 16 je ranjeno, a Nijemci su pretrpjeli znatne gubitke.²⁹⁷ Brigada je sljedeća tri dana vodila ogorčene borbe.

Pošto je prikupio nove, svježije jedinice, primjenjujući novu taktiku — zaobilaženje naših krila, neprijatelj je, riješio da odbaci naše snage sa saobraćajnice i nastavi prodiranje ka Čazmi. Napadao je u tri kolone: Njemci i domobrani su u zahvatu saobraćajnice, uz podršku artiljerije; u desnoj koloni bili su gestapovci i njemačka policija, a u lijevoj ustaše i žandarmi.²⁹⁸ Na položajima Drugog i Četvrtog bataljona vodila se ogorčena borba. Lijevokrilna kolona je upala u prostor između Četvrtog i Prvog bataljona, ugrožavajući bok Četvrtom bataljonu i komoru brigade.

Neprijatelj je zarobio dio komore. Bataljoni su se povukli na druge položaje, a štab brigade je uveo dvije čete iz svoje rezerve da sredi našu odbranu. Kada je pao mrak uslijedio je protivnapad. Neprijatelj se povukao u Nartu. Bilo je tu i komičnih scena: kroz gustu maglu su prolazile jedna pored druge manje kolone Nijemaca i naših boraca a da nisu znali ko je ko. Tek kad bi se jedni drugima javili dolazilo bi do obračuna. Kako se Prvi bataljon već u Koprivnici uglavnom snabdio uniformom gestapovaca, neki su Nijemci ulazili u partizansku kolonu misleći da dolaze među svoje. Nekoliko Nijemaca je tako zarobljeno.

Sutradan, 30. novembra, Nijemci, su po svaku cijenu nastojali da prodru ka Čazmi iako su je bile zauzele naše snage, a glavnina izvodi obuhvat iz Narte i to pravcem: kote 140, 168 i 137 i selo Laminæ udarajući na naše sna-

²⁹⁷ Arhiv VII, sig. br. 47/19—1, k. 158.

²⁹⁸ U Bjelovaru su, sem jakih djelova njemačke 187. divizije 2. domobranske pukovnije, bile i ustaške snage, njemačka policija i središnja oružnička škola NDH, oko 1.500 polaznika. Arhiv VII, sig. br. 9—1/1, k. 1122.

ge s boka i u pozadinu. Tom prilikom su zaplijenjeni dio komore i arhiva Četvrtog bataljona.²⁹⁹ Naše snage su izvele protivnapad: i povratile komoru, arhivu, kao i puškomitraljez koji su Nijemci tek bili zaplijenili.

Neprijatelj nije odustao od ostvarenja cilja. Sredio se i odlučio da poveća početni uspjeh. Naročito je snažno djelovao u zahvatu saobraćajnice i uspio je da potisne Drugi i Četvrti bataljon. U 14 časova zauzeo je selo Štefanje, i tu zanoćio.³⁰⁰ Brigada je zauzela nove položaje, ispred sela Bojana i Vagovina, u kojima su bili previja-lište i štab brigade. U toku noći je, radi ispitivanja neprijateljevog rasporeda, upućena iz Prvog bataljona patrola u selo Daskoticu. Zbog nebudnosti, upala je u njemačku zasjedu i svi njeni članovi su izginuli.³⁰¹

Štab brigade je odlučio da 1. 12 u 17.15 časova, tj. u suton, Prvi bataljon napadne Štefanje, a da ostali izvedu obuhvatni napad pravcem Bojana — Mladine — Kosarnica — kota 153 — selo Laminæ — kota 142 — selo Blatnice i da se tako presiječe neprijatelj u odstupnici i on bude uništen u rejonu Starog i Novog Štefanja. Taj plan nije ostvaren iako je Prvi bataljon krenuo u napad. Neprijatelj kao da je znao šta mu se sprema, pa se u 15 časova počeo povlačiti i organizovano se vratio u Nartu.³⁰²

²⁹⁹ „Raspršen je partizanski stožer u Lamincu, zaplijenjena radio stanica, 20 pušaka, 6 konja, 1 lekarna, 20 kg eksploziva, 1.000 naboja, više kabanica i gunjeva. Naši gubici: 8 poginulih, 18 ranjenih, 7 nestalih, a kod Njemaca: 4 poginula (jedan četnik), 20 ranjeno i 3 nestalo.“ Zbornik, tom V, knj. 22, dok. 144. s. 698.

³⁰⁰ Nijemci su zarobili trinaestorogodišnjeg borca sa Kozare Milana Prodanovića. On je bio mali, mršav, nerazvijen čovjek, pa su se Nijemci smijali na njegov račun. Oficiri su ga slali jedan drugome u pratnji. Zanoćio je u jednoj četi, gdje su mu na leđa stavili ranac s municijom za puškomitraljez. Kada je 1. bat. izvršio napad na Štefanje, Milan je to iskoristio i pobjegao donijevši pun ranac municije u 2. četu 2. bataljona (zapisao u džepnim novinama Edo Stančić).

³⁰¹ Tom prilikom je teško ranjena i zarobljena Evica Dezuva. Poslije strahovitog mučenja strijeljanja je i zakopana u groblju sela Štefanje, ondje gdje je trebao da bude sahranjen komandant Veseli. (Izjava predsjednika MNO s Dasketica. sada živi u selu Siščanu.)

³⁰² Poduhvat prema Čazmi je, prema njemačkoj zapovjedi, prekinut 1. 12. 1943. u 15. sati. Poginulo 12, a ranjeno 37 Njemaca. Domobrana poginulo 9, ranjeno 13, nestalo 10, a partizana 75 izbačeno iz stroja.“ (Izvešće glavnog stožera domobranstva od 4. 12. 1943.) Zbornik, tom V, knj. 22, str. 723. Arhiv VII, sig. br. 36/4, k. 29.

Tako se završila borba za Čazmu. Poginula su 22 druga, 64 su ranjena (od njih su petorica umrla), a dvojica su zarobljena. Poginuli su komandant Prvog bataljona, komesar jedne čete, sekretar SKOJ-a u bataljonu, i dva delegata. Ranjeni su i zamjenik komandira jedne čete, četiri delegata, dva vodnika, šest desetara i jedan sekretar SKOJ-a u bataljonu. Zaplijenjeno je 26 pušaka, dva pištolja, dva automata, 15 bombi i 6.000 metaka. Cijeni se da je osamdeset neprijateljevih vojnika izbačeno iz stroja.

Stab brigade ističe junačko držanje komandanta Prvog bataljona kapetana Jakova Bosiočića Veselog, koji je jurišao i na čelu bataljona poginuo. Veseli je rođen 1923. godine u selu Oljasima, Slavonska Požega. Još kao dječak je učestvovao u pripremanju ustanka. Odlikovao se hrabrošću. Član Partije je postao 1942. godine. U revoluciji je bio najprije borac, potom puškomitraljezac, desetar, vodnik, komandir čete i na kraju, komandant bataljona. Istakao se u mnogim borbama koje je vodila Dvanaesta brigada i kasnije Dvadeset prva brigada. Uvijek je bio vedar i veseo, pa i u teškim i kritičnim prilikama. Zato je i dobio taj partizanski naziv. Borci ga nisu znali po imenu. Bio je jedan od najmlađih komandanata u Šestom korpusu. Poginuo je kao prvi komandant u Dvadeset prvoj brigadi.

U Prvom bataljonu su se istakli komandir čete Nikola Bogojević i njegov zamjenik Jovo Aleksić.³⁰³

Brigade koje su bile na obezbjeđenju imale su delikatn zadatak, ali su ga u potpunosti izvršile: neprijatelj nije uspio da probije njihove položaje. U borbi za Čazmu izbačeno je iz stroja oko 600 neprijateljskih vojnika i zarobljeno 300, od kojih 11 oficira. Oni su stupili u jedinice Druge operativne zone sa još 110 domobrana.³⁰¹

Bila je to još jedna značajna pobjeda nad neprijateljem u nizu uspjeha Dvadeset osme divizije i Druge operativne zone Glavnog štaba Hrvatske. Ujedno je to bila

³⁰³ Izvještaj štaba 21. brigade štabu 28. divizije o zasjedi od Bjelovara u rejonu sela Stefanje. Arhiv VII, sig. 6—2, k. 1137. Desetodnevni izvještaj štaba 21. brigade od 1. 12. 1943. štabu 28. divizije o radu i borbenim djествima. Arhiv VII, 14. 2, k. 1122. Izvještaj 2. bataljona štabu 21. brigade o zasjedi kod Štefanja i skica rasporeda jedinica. Arhiv, VII, sig. br. 2—3, k. 1137 i 7/1, k. 1137. 2. operativne zone.

³⁰⁴ Pismo štabu 2. operativne zone GSH od 30. 11. 1943. potčinjenim jedinicama o rezultatima napada na Čazmu. Zbornik, tom V, knj. 21, str. 574, i Arhiv VII, sig. br. 19—7, k. 1472.

čestitka i pozdrav vjećnicima AVNOJ-a koji su baš tih dana u Jajcu, na Drugom zasjedanju, donosili historijske odluke. To je bila borbena čestitka voljenom vrhovnom komandantu, drugu Titu, koji je tih dana dobio zvanje maršala.

Brigade Dvadeset osme divizije su bile ponosne što su u Moslavini, Podravini, na Bilo-gori i u Zagorju izvršile postavljene im zadatke postigavši potpun vojnopolitički uspjeh: poslije tromjesečnih operacija, one su, zajedno s jedinicama Druge operativne zone Glavnog štaba Hrvatske oslobodile veliku teritoriju i još bolje se povezale sa slobodnom teritorijom u Slavoniji. Oslobođeni su mnogi gradovi i sela, među njima: Koprivnica, Ludbreg, Ivanec, Varaždinske Toplice, Zlatar, Sveti Ivan Zabno, Čazma, Ivanjska i druga mjesta.

Neprijatelj je doživio na tom prostoru više teških vojnopolitičkih poraza i prisiljen je na pasivnu odbranu u nastojanju da sačuva za sebe nekoliko velikih garnizona. Bjelovar, Varaždin i Križevce. Samo mu je Dvadeset prva brigada 977 ljudi izbacila iz stroja: 258 je poginulo, 197 ranjeno i 522 zarobljeno, vojnika i oficira. Brigada je zadobila i znatan ratni plijen: 804 puške, 24 puškomitraljeza, osam mitraljeza, četiri minobacača i mnogo ratne i druge opreme koja je bila potrebna našem narodu i ustanovama na oslobođenoj teritoriji. Ali i ona je pretrpjela gubitke: 256 boraca i starješina je izbačeno iz stroja, Od toga je 76 poginulo, 168 ranjeno, tri su zarobljena i devet nestalo.

Zahvaljujući tim i drugim uspjesima u tom području, obrazovane su četiri nove brigade i tri partizanska odreda i stvoreni svi uslovi za još veći razmah narodnooslobodilačke borbe u tim krajevima. Sljedećih mjeseci će biti formirane nove divizije i Deseti korpus (zagrebački).